

Karol Dzięgiewski, Roman Szczerba, Barbara Chudzińska

Osadnictwo z wczesnej epoki brązu, okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz ślady działalności człowieka w czasach średniowiecznych i nowożytnych na stanowisku 17 w Podłężu, pow. wielicki

■ 1. WSTĘP

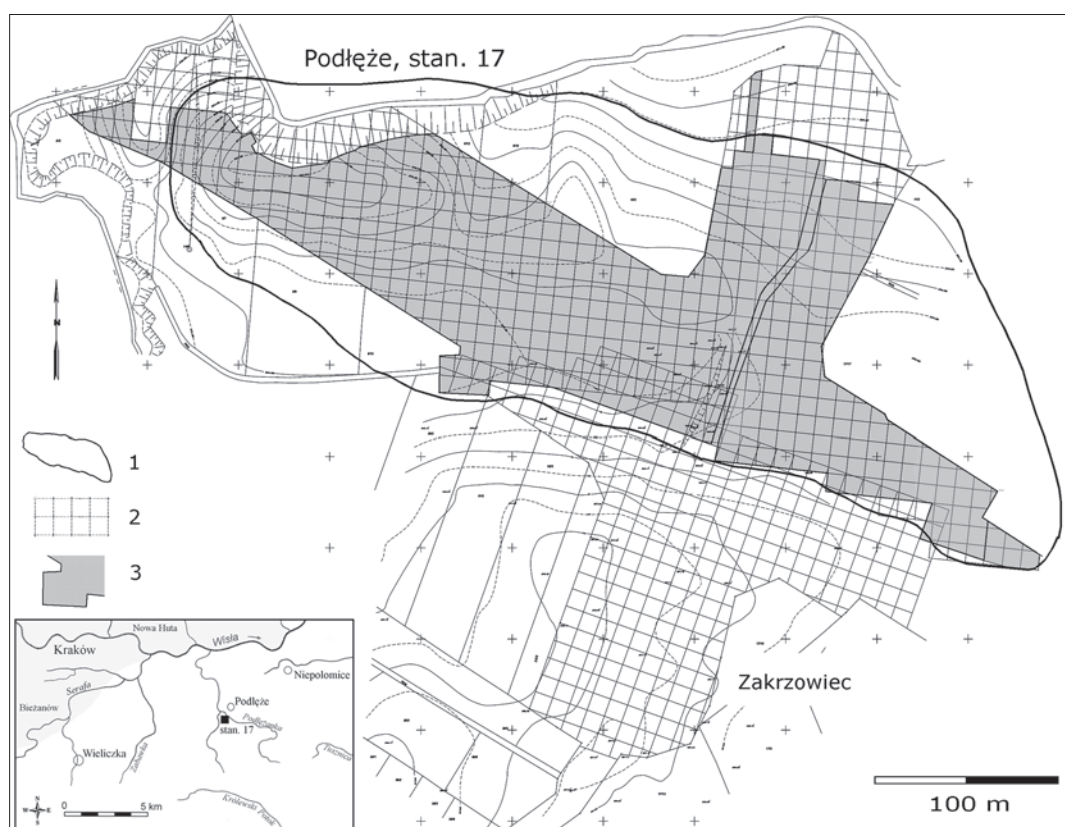
Stanowisko 17 w Podłężu to jedna z dużych, wielokulturowych osad, badanych przez Krakowski Zespół do Badań Autostrad na trasie autostrady A-4 w Małopolsce na odcinku Kraków-Bochnia. Jak większość z nich (por. Naglik 2005), dostarczyła szeregu nowych, istotnych danych do poznania dziejów osadnictwa w zachodniej Małopolsce. W dotychczasowych sprawozdaniach szerzej scharakteryzowano materiały neolityczne, lateńskie i wczesnorzymskie (Dzięgiewska *et al.* 2006; Nowak *et al.* 2007; 2008; Nowak 2010; Dzięgiewska, Dzięgiewski 2008; 2010), podczas gdy pozostałe

horyzonty chronologiczne były jedynie krótko wspomniane (*ibidem*; Dzięgiewski *et al.* 2008; Dzięgiewski 2009; 2010). W niniejszym raporcie skupiono więc uwagę na materiałach z wczesnej epoki brązu, wczesnej epoki żelaza i z późnego średniowiecza/nowożytności.

Omawiane stanowisko położone jest na północnym obrzeżeniu Pogórza Wielickiego, ok. 2 km na południe od doliny wiślanej, na obszarze równiny zalewowej Podłężanki, prawobrzeżnego dopływu Wisły (Ryc. 1). Stanowisko obejmuje swoim zasięgiem zarówno samo dno doliny (Ryc. 22), jak też dwa wzniesienia, stanowiące prawdopodobnie relikt młodoledni glacialnych

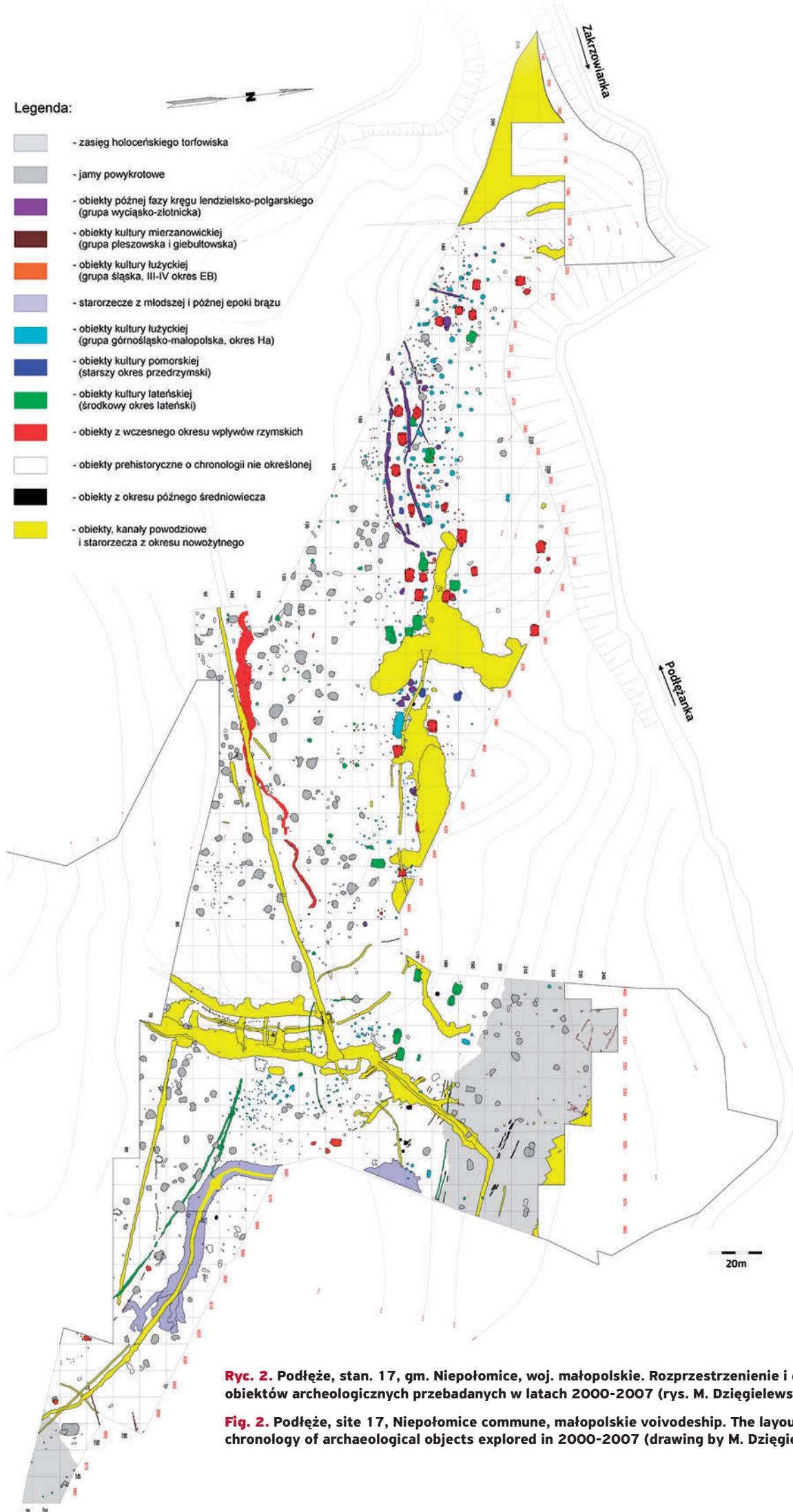
Ryc. 1. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Lokalizacja stanowiska oraz plan sytuacyjno-wysokościowy terenu badań. 1 – przypuszczalny zasięg stanowiska; 2 – linie siatki arowej; 3 – obszar przebadany w latach 2000-2007 (rys. K. Dzięgiewski)

Fig. 1. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Location of the site and contour plan of the research area. 1 – the probable range of the site; 2 – grid lines; 3 – the area studied in 2000-2007 (drawing by K. Dzięgiewski)

Legenda:

- - zasięg holocenijskiego torfowiska
- - jamy powykrotowe
- - obiekty późnej fazy kręgu lendzielsko-półgarskiego (grupa wyciąsko-złotnicka)
- - obiekty kultury mierzanowickiej (grupa pleszowska i giebułowska)
- - obiekty kultury łużyckiej (grupa śląska, III-IV okres EB)
- - starorzecze z młodszej i późnej epoki brązu
- - obiekty kultury łużyckiej (grupa górnośląsko-małopolska, okres Ha)
- - obiekty kultury pomorskiej (starszy okres przedrzymski)
- - obiekty kultury lateńskiej (środkowy okres lateński)
- - obiekty z wczesnego okresu wpływów rzymskich
- - obiekty prehistoryczne o chronologii nie określonej
- - obiekty z okresu późnego średniowiecza
- - obiekty, kanały powodziowe i starorzecza z okresu nowożytnego

Ryc. 2. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Rozprzestrzenienie i chronologia obiektów archeologicznych przebadanych w latach 2000-2007 (rys. M. Dziągiewska)

Fig. 2. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. The layout and chronology of archaeological objects explored in 2000-2007 (drawing by M. Dziągiewska)

teras (więcej na temat położenia stanowiska, zob. Dzięgielewski *et al.* 2008). Wschodnia część była określana na etapie badań terenowych jako stanowisko 1 w Zakrzowcu, jednak ze względu na kontynuację form osadnictwa typowych dla stanowiska 17 w Podłężu, została na etapie opracowania została włączona w jego obręb (Ryc. 1).

Stanowisko 17 w Podłężu zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP (AZP 103-58/18) prowadzonych w latach 1981-1982 przez A. Jodłowskiego, K. Regulę i A. Szybowicza, ówczesnie pracowników Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce. W 1996 r. Krakowski Zespół do Badań Autostrad (KZdBA) zwerifikował stanowiska archeologiczne na trasie planowanej autostrady A-4 w Małopolsce. Sondażowe badania w Podłężu przeprowadzili wówczas K. Ciałowicz i E. Trela. Na podstawie wyników sondaży, stanowisko zostało wytypowane do dalszych badań, które na zlecenie KZdBA, podjęła J. Rodzińska-Nowak (2000-2001). Były to wykopaliska o niewielkim zakresie (przebadano jedynie 2 ary). W październiku 2003 r. przystąpiono do badań szerokopłaszczyznowych, będących zasadniczym przedmiotem niniejszego sprawozdania. Badania zakończono w listopadzie 2007 r. Prowadziło je kilka ekip terenowych, kierowanych przez: M. Dzięgielewską, K. Dzięgielewskiego i R. Szczerbę (w latach 2003-2007; przy współpracy I. Mirasia i Ł. Oleszczaka), W. Machowskiego (w latach 2003-2005), A. Sabat-Maj (2005) i D. Stefańskiego (2005). Badania prowadzone były ze środków Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad.

■ 2. WYNIKI BADAŃ - DANE STATYSTYCZNE

W trakcie wykopalisk wyprzedzających budowę autostrady na omawianym stanowisku wyeksplorowano obszar o powierzchni 422,5 ara (cały obszar stanowiska jest szacowany na ponad 6 ha), na którym odkryto i zadokumentowano 2024 obiekty archeologiczne. Odnotowywano tu ślady obecności człowieka w schyłkowym paleolicie i mezolicie (potwierdzone w postaci nielicznych artefaktów krzemiennych; inf. ustna M. Nowaka i A. Klimek), neolicie (grupa wyciąsko-złotnicka kręgu lendzielsko-polgarskiego – 81 obiektów), wczesnym i starszym okresie epoki brązu (późna faza kultury mierzanowickiej – 17 obiektów; ślady kultury trzcinieckiej), środkowym/młodszy okresie epoki brązu (kultura łużycka – 21 obiektów); okresie halsztackim (kultura łużycka – 386 obiektów), starszym okresie przedrzymskim (kultura pomorska – 7 obiektów), środkowym i późnym okresie lateńskim (kultura lateńska – 140

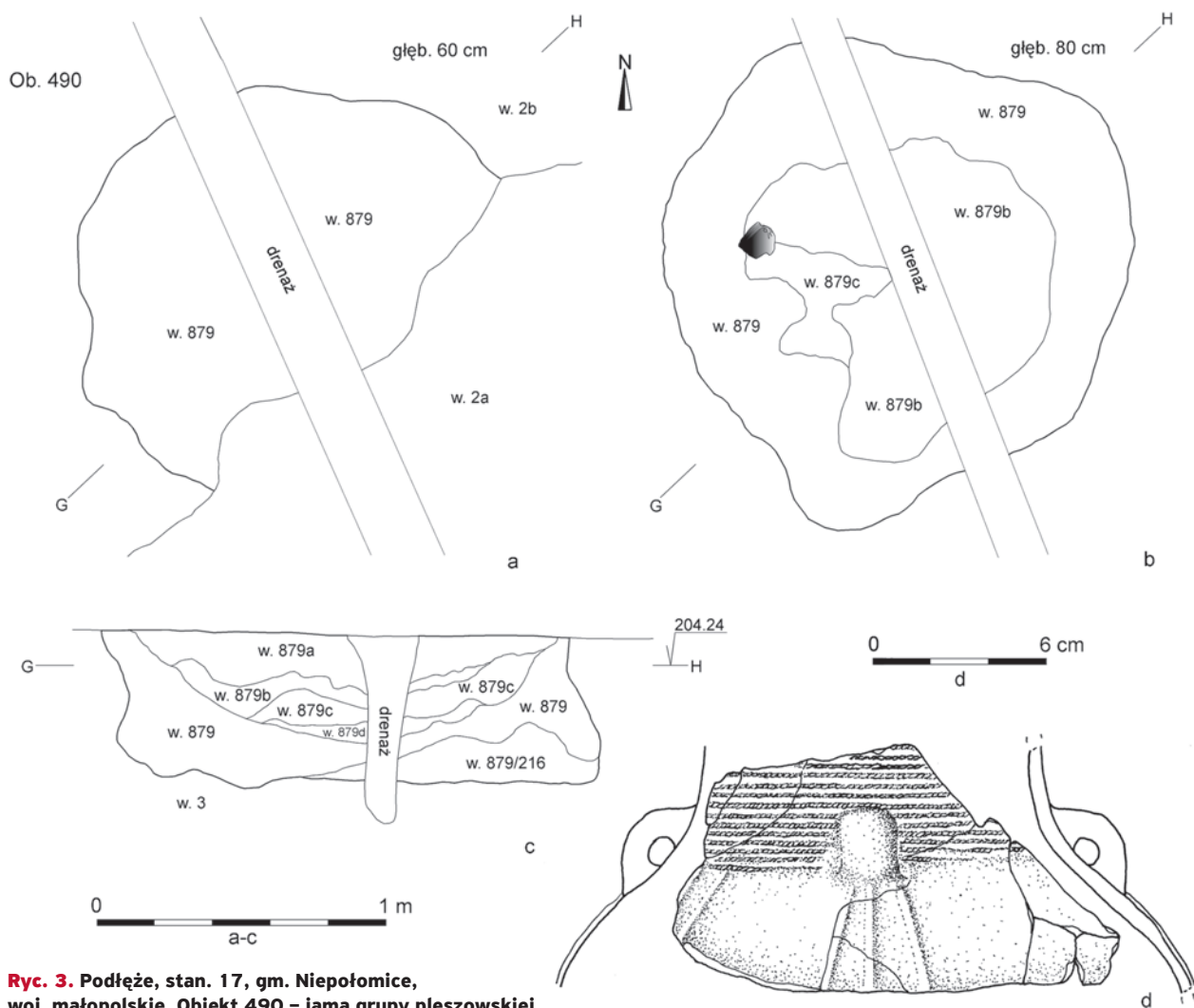
obiektów), wczesnym okresie rzymskim (kultura przeworska z elementami kultury puchowskiej – 309 obiektów), w średniowieczu (2 obiekty) oraz w okresie nowożytnym i współczesnym (111 obiektów). Najliczniejszą kategorię stanowiły obiekty prehistoryczne, o nie ustalonej chronologii (950). Z obiektów, a przede wszystkim z obfitej warstwy kulturowej pozyskano łącznie ponad 171 tysięcy artefaktów ze wszystkich wymienionych faz chronologicznych. Materiał znajduje się obecnie w końcowej fazie opracowania naukowego. [K.D.]

■ 3. KULTURA MIERZANOWICKA I TRZCINIECKA

Od początku prac ratowniczych prowadzonych przez Krakowski Zespół do Badań Autostrad na trasie projektowanej autostrady A-4 w woj. małopolskim, rejestrowano ślady osadnictwa kultury mierzanowickiej na wielu badanych stanowiskach, najczęściej w postaci pojedynczych fragmentów ceramiki (Kadrow *et al.* 2003, 300-302). Kolejne sezony badawcze przynosiły znaczący przyrost ilości materiału zabytkowego wiążanego z tą kulturą (Jarosz 2004, 251; Grabowska, Konieczny 2004, 253, 255; Włodarczak 2004, 274, 275; informacje ustne uzyskane w trakcie warsztatów Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad w Igołomi – kwiecień 2006).

Na tym tle osadnictwo tej wczesnobrązowej jednostki kulturowej jest reprezentowane na stanowisku 17 w Podłężu tylko w bardzo ograniczonym zakresie. Na łączną liczbę 2024 obiektów, jedynie 17 zaliczono do kultury mierzanowickiej. Funkcjonalnie dziewięć z nich to jamy (gospodarcze – zasobowe?), sześć to dołki posłupowe, z których niektóre mogą być pozostałościami konstrukcji słupowych. Dwa obiekty to ślady domniemanych dróg (koleiny), jakkolwiek wydzźwięk datowań radiowęglowych próbek ziemi, pochodzących z ich wypełniak, nie jest jednoznaczny. Nie można wykluczyć datowania tych struktur również na młodsze fazy epoki brązu. Obiekty mierzanowickie występują głównie we wschodniej części stanowiska i są dość rzadko rozmieszczone na obszarze o długości około 250 m. Zajmują obszar wschodniego wyniesienia i jego stoków (Ryc. 1; 2). Jeden niepewny obiekt odnotowano w części zachodniej. Obiektom towarzyszy także pewna ilość fragmentów ceramiki naczyniowej, zalegającej w warstwie kulturowej, na niektórych połaciach wykazująca dość duże koncentracje.

Materiał ceramiczny na stanowisku w Podłężu nie jest jednorodny i reprezentowany jest przez dwa odrębne zespoły. Pierwszy z nich daje się łatwo zaklasyfikować do grupy pleszowskiej, której rozwój przebiegał w ramach późnej fazy kultury mierzanowickiej w okresie

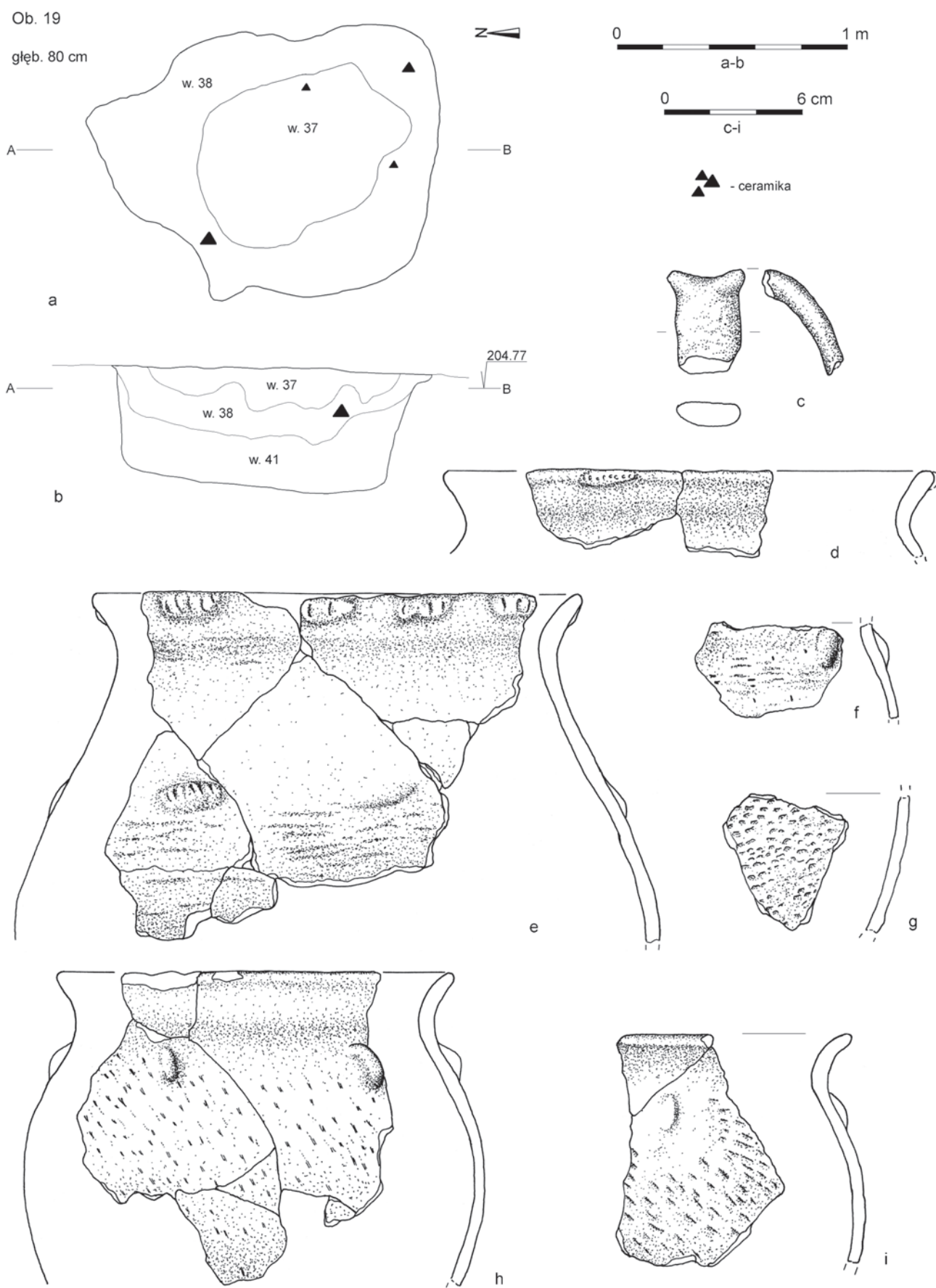
Ryc. 3. Podłężę, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 490 – jama grupy pleszowskiej kultury mierzanowickiej: a-c – plany i profile; d – wybór materiału ceramicznego (rys. A. Kluzik)

Fig. 3. Podłężę, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 490 – a pit of the Pleszów group of the Mierzanowice culture: a-c: plans and profiles; d – a selection of ceramic material (drawing by A. Kluzik)

między 1900 a 1600 cal BC (Kadrow, Machnik 1997, 122). Z grupą tą można wiązać materiał ceramiczny pochodzący z wypełniska dużej owalnej jamy (nr 490), o trapezowym przekroju poprzecznym (Ryc. 3a, b, c), na który składa się m.in. się bardzo charakterystyczny, dość duży fragment naczynia ceramicznego. Pozostałe fragmenty ceramiki z tego obiektu są drobne i raczej niecharakterystyczne. Zachowany fragment naczynia (Ryc. 3d) pochodzi z klasycznej zarówno pod względem formy, jak i zdobnictwa, amfory pleszowskiej typu H (Kadrow, Machnik 1997, 125 ryc. 50h), nawiązującej bezpośrednio do najbardziej charakterystycznej grupy I ceramiki, wyróżnionej na eponimicznym stanowisku IV/20 w Krakowie-Pleszowie (Madej 1998, 29, 47). Naczynie posiada dość szeroką, cylindryczną, bądź nieco stożkową szyjkę i silnie wydęty brzusec. Pełna rekonstrukcja formy naczynia nie jest możliwa ze względu na brak

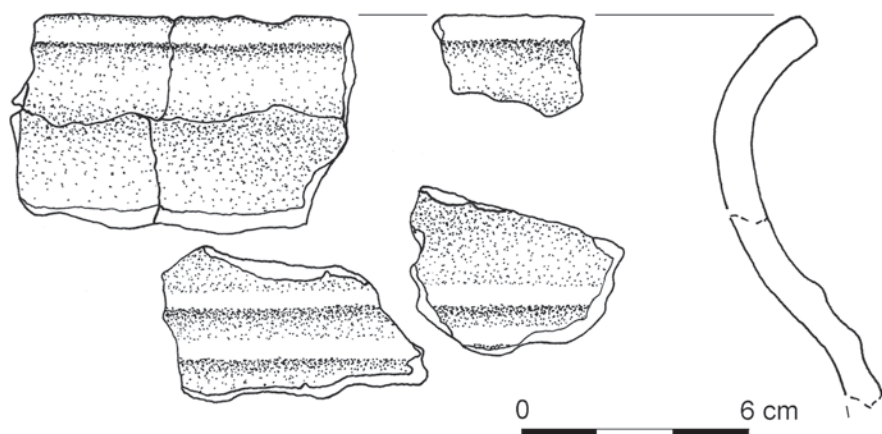
części przydennej. U nasady szyjki, gęsto zdobionej poziomymi odciskami cienkiego sznura znajduje się kolanekowate uszko z przylegającymi do niego od spodu trzema tzw. „wąsami”, czyli pionowymi listwami plastycznymi. Pierwotnie naczynie mogło posiadać cztery takie uszka z listwami plastycznymi, rozmieszczone symetrycznie. Naczynie charakteryzuje się dobrym wypałem, zwartym przełomem, drobną domieszką mineralną i niewielką grubością ścianek (około 5 mm). Powierzchnia naczynia jest gładka, wykonana bardzo starannie.

Inne zespoły należy raczej wiązać z grupą giebułtowską, egzystującą również w późnej fazie rozwoju kultury mierzanowickiej i datowanej 1750-1600 cal BC (Kadrow, Machnik 1997, 118). Na przykładzie obiektu 19 (Ryc. 2; ar 380/170) – jamy o prostokątnym przekroju poprzecznym (Ryc. 4a, b), można pokrótce scharakteryzować zachowany materiał ceramiczny, który pozbawiony jest całkowicie ornamentyki sznurowej, a elementy zdobnictwa stanowią małe, płaskie guzki, poprzecznie nacina- ne, gęsto rozmieszczone na krawędzi wylewu, niekiedy również w górnej partii brzuśca (Ryc. 4d, e). W górnej części brzuśca umieszczane są również małe pionowe

Ryc. 4. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 19 – jama grupy giebułtowskiej kultury mierzanowickiej: a, b – plan i profil jamy; c-i – wybór materiału ceramicznego (rys. A. Kluzik)

Fig. 4. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 19 – a pit of the Giebułtów group of the Mierzanowice culture: a, b – the plan and profile of the pit; c-i – a selection of ceramic material (drawing by A. Kluzik)

Ryc. 5. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Fragment naczynia kultury trzcinieckiej z warstwy 1012 (rys. A. Kluzik)

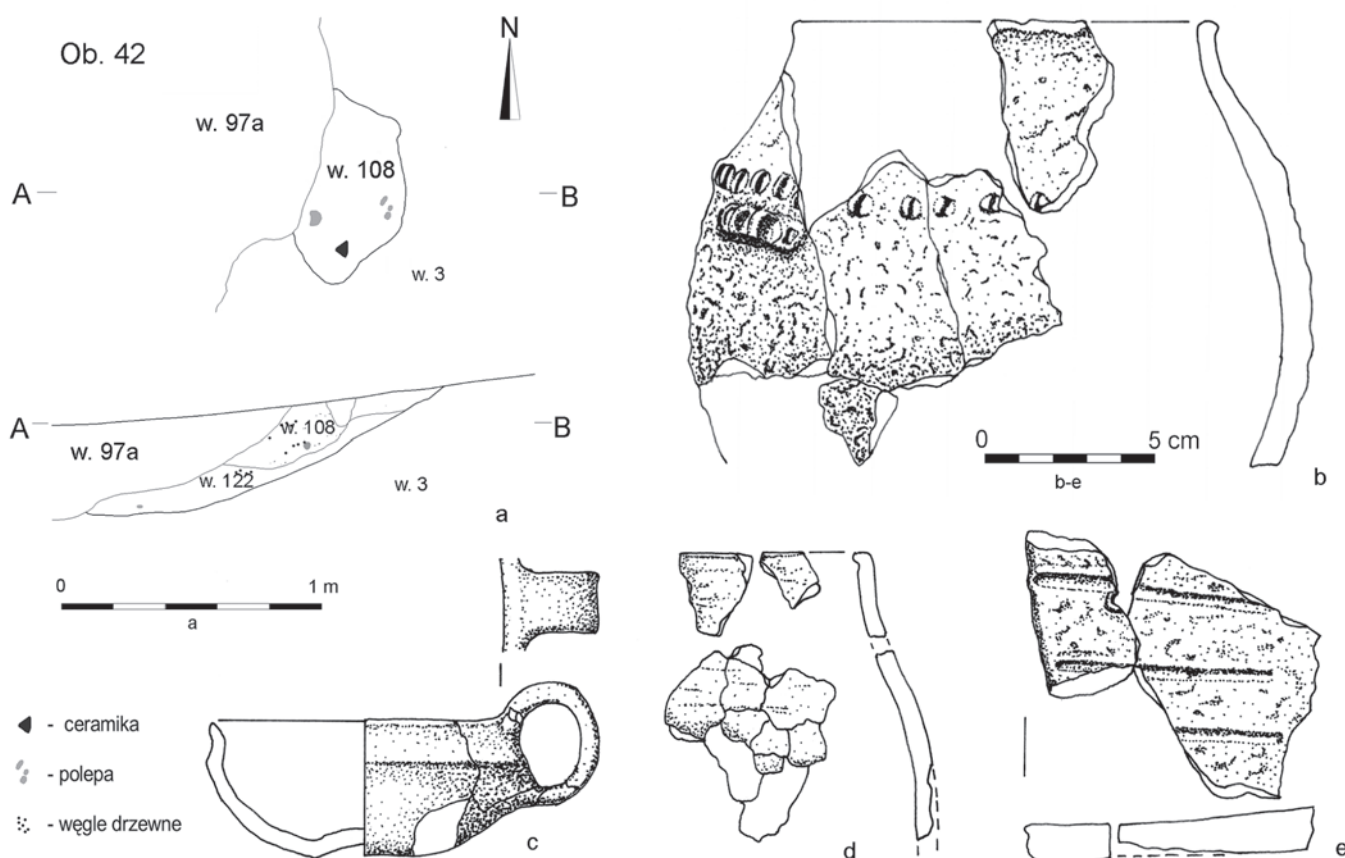
Fig. 5. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A fragment of a vessel of the Trzciniec culture from layer 1012 (drawing by A. Kluzik)

guzki tzw. „ślepe uszka” (Ryc. 4h, i). Ceramika charakteryzuje się dobrym wypałem, o zwartym, jedno i dwubarwnym przełomie, a także obecnością niezbyt dużej ilości domieszki drobnego żwiru i tłucznia mineralnego. Grubość ścianek nie przekracza 5-6 mm. Obok naczyń o powierzchni niewygładzanej (Ryc. 4d, e, f), występują również naczynia pokryte odciskami „pseudotekstylnymi” (Ryc. 4g), bądź tekstylnymi dodatkowo później wygładzanymi (Ryc. 4h, i). Powierzchnie naczyń są dość silnie zniszczone, co utrudnia precyzyjne obserwacje. Zachowane w omawianym zespole naczynia to niemal wyłącznie formy garnkowate, dość dużych rozmiarów o wybitnie esowatym profilu, wydętym brzuchu z silnie wyciągniętymi na zewnątrz brzegami (Ryc. 4d, e, h, i). Brak partii przydennych uniemożliwia pełną rekonstrukcję. Wydaje się jednak, że naczynia reprezentują formy D2 i E1 dominujące w inwentarzu ceramicznym grupy giebułtowskiej (Kadrow, Machnik 1997, 116, ryc. 47: D2, E1). Można przypuszczać, że fragment taśmowatego ucha (Ryc. 4c) pochodzi z kubka, a więc dość nielicznie reprezentowanej formy naczyń w materiałach grupy giebułtowskiej. Z zabytków pozaceramicznych z kulturą mierzanowicką można prawdopodobnie łączyć kamienny amulet-zawieszkę, znaleziony na arze 450/140, w warstwie kulturowej 15a/216, w której wystąpiły też liczne fragmenty ceramiki tej kultury (grupy giebułtowskiej). Osadnictwo grupy giebułtowskiej i pleszowskiej w Podłężu, wydaje się mieć charakter krótkotrwały, choć przeciw temu mógłby świadczyć fakt ewentualnego wytworzenia się już w tym czasie warstwy kulturowej (spągowa część w. 15a?).

Stanowiska grupy giebułtowskiej koncentrują się na lewym brzegu Wisły w obrębie południowego skraju Jury Krakowsko-Częstochowskiej i na jej pograniczu z Wyżyną Miechowską. Na jej prawym brzegu, na Pogórzu Wielickim, spotykane są pojedyncze punkty osadnicze tej grupy. Z kolei stanowiska grupy pleszowskiej rozlokowane są na południe od górnego biegu

Wisły, aż po Pogórze Karpackie i beskidzkie kotliny, wyjątkiem są tu eponimiczne stanowisko w Krakowie Pleszowie oraz stanowisko w Krakowie Mogile, położone na lewobrzeżnej terasie Wisły (Kadrow, Machnik 1997, 120, 130). Do odkryć ostatnich lat należy zidentyfikowanie na terenie tzw. wielickiego pasa solonośnego, stanowisk związanych z produkcją soli przez przedstawicieli grupy pleszowskiej (Kraków Bieżanów 15, 34) (Przybyła 2010, 415, ryc. 7: 5-9). W odniesieniu do stanu badań nad kulturą mierzanowicką istnieje więc potrzeba śledzenia zasięgu terytorialnego – mało rozpoznanej granicy południowo-wschodniej osadnictwa grupy giebułtowskiej, a także ewentualnych kontaktów z grupą pleszowską, które ciągle są otwartym problemem (Kadrow, Machnik 1997, 167). Na tym tle wyniki badań osady w Podłężu oraz na kilku innych, odkrytych podczas badań ratowniczych pod budowę autostrady A-4 stanowiskach, stanowią niewątpliwie ważny przyczynek do rozwiązania problemu wzajemnych relacji w obrębie grup kultury mierzanowickiej. Z podobną sytuacją, tj. śladami osadnictwa obu grup późnej kultury mierzanowickiej mamy do czynienia w Karpatach m.in. rejonie przełomu Skawy, na stanowisku 12 w Mucharzu, pow. Wadowice (Valde-Nowak 2010, 185-186, ryc. 6) oraz we wschodniej części Pogórza Karpackiego.

Należy też wspomnieć, że na stanowisku w Podłężu zarejestrowano w warstwie kulturowej pojedyncze fragmenty ceramiki kultury trzcinieckiej (Ryc. 5). Jak dotąd brak pozostałości obiektów, a przynajmniej nie natrafiono na nie w obrębie badanego obszaru. Osadnictwo kultury trzcinieckiej w 17. stuleciu BC zajęło całkowicie tereny wyżyn lessowych zachodniej Małopolski wypierając osadnictwo mierzanowickie na zachód od rzeki Dłubni (Górski, Kadrow 1996, 21-25). Dotychczasowy stan wiedzy zdawał się wskazywać, że osadnictwo trzcinieckie nie wkroczyło na teren doliny Wisły, ani tym bardziej na tereny lessowe Pogórza (Górski 1999, 251, ryc. 18). Potwierdzały to również pierwsze badania na

Ryc. 6. Podłęża, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 42 – jama kultury łużyckiej: a, b – plan i profil; c-e – wybór materiału ceramicznego (rys. K. Dzięgielewski)

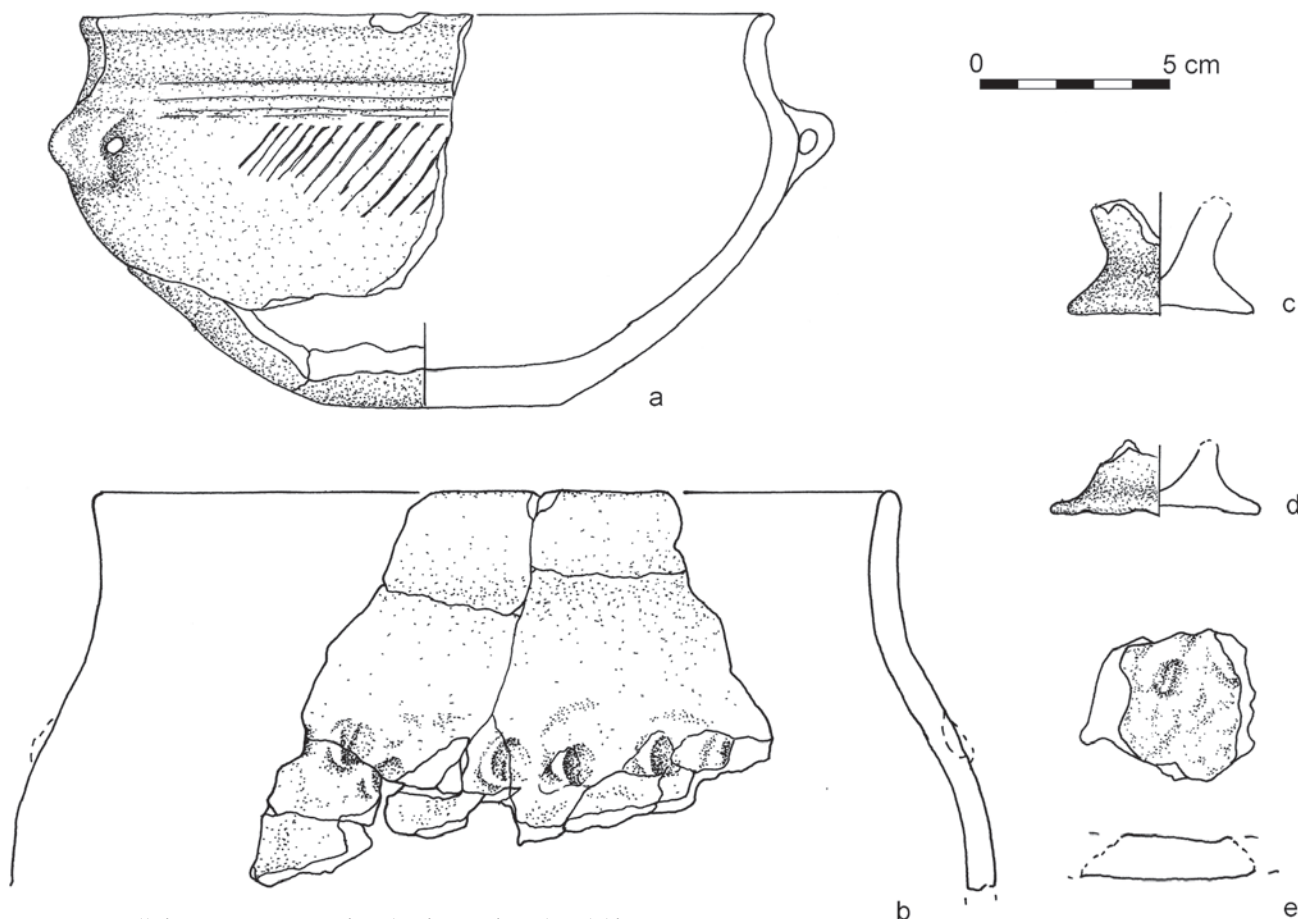
Fig. 6. Podłęża, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 42 – a Lusatian culture pit: a, b – the plan and profile; c-e – a selection of ceramic material (drawing by K. Dzięgielewski)

stanowiskach zagrożonych budową autostrady A-4 na wschód od Krakowa (Czekaj-Zastawny, Jarosz, Kadrow 2002, 41). W ostatnim czasie ujawniono jednak liczne serie ceramiki omawianej kultury m.in. na stanowisku 15 w Krakowie Bieżanowie (Byrska *et al.* 2006, 499; Przybyła 2010) czy w Zakrzowie, stanowisko 1, pow. Wieliczka (Przybyła 2010, ryc. 5). Zwłaszcza na pierwszym z wymienionych stanowisk pewny jest produkcyjny – solowarski – kontekst tych materiałów. Informacja o znalezieniu ceramiki kultury trzcinieckiej na stanowisku w Podłężu jest więc kolejnym znaleziskiem i świadczy prawdopodobnie o ograniczonej infiltracji przedstawicieli tej kultury również na prawy brzeg Wisły. Punktem docelowym tej infiltracji były niewątpliwie rejony wypływu słonych źródeł w rejonie tzw. wielickiego pasa solonośnego. Charakter obiektów nieruchomych w Krakowie Bieżanowie wskazuje, że nie było to trwałe osadnictwo, lecz miejsca doraźnych pobytów związanych z warzeniem soli (Przybyła 2010, 416-417). Pogórze Wielicko-Bocheńskie, do którego należy zaliczyć dolinę Podłężanki, znajdowało się na trasie przemarszów członków społeczności trzcinieckiej,

zamieszkujących terasę na lewym brzegu Wisły, w rejonie dzisiejszej Nowej Huty, udających się w celu pozyskania soli na obszar piasków wielickich. W takim kontekście należy rozpatrywać odosobnione znalezisko z Podłęża. [R.S.]

4. KULTURA ŁUŻYCKA (OKRES HALSZTACKI)

Ślady osadnictwa kultury łużyckiej notowano głównie w zachodniej i środkowej części stanowiska, w szczególności na wierzchołkach i południowych stokach obu wzniesień, na których położone jest stanowisko, a także w środkowo-wschodniej części badanego obszaru, na dnie doliny Podłężanki. Zasięg występowania obiektów nieruchomych kultury łużyckiej, pochodzących z wczesnej epoki żelaza, ograniczał się do równoleżnikowego pasma o długości ok. 350 m i szerokości 50-90 m. W sposób bezsporny można przypisać do późnej fazy kultury łużyckiej ponad 380 obiektów. Dalszych kilkadziesiąt można z nią łączyć tylko hipotetycznie. Materiały ruchome z tego okresu znajdowano na całej przebadanej powierzchni, m.in. w nawarstwieniach torfowiska, położonego w północnej partii stanowiska (Dzięgielewski, Nalepka 2009). Niewykluczone, że część obiektów, nie zawierających materiału zabytkowego, znajdowanych pod warstwami torfu należy również odnosić do omawianego okresu, na co wskazują zresztą daty radiowęglowe z niektórych obiektów, jak również stratygrafia

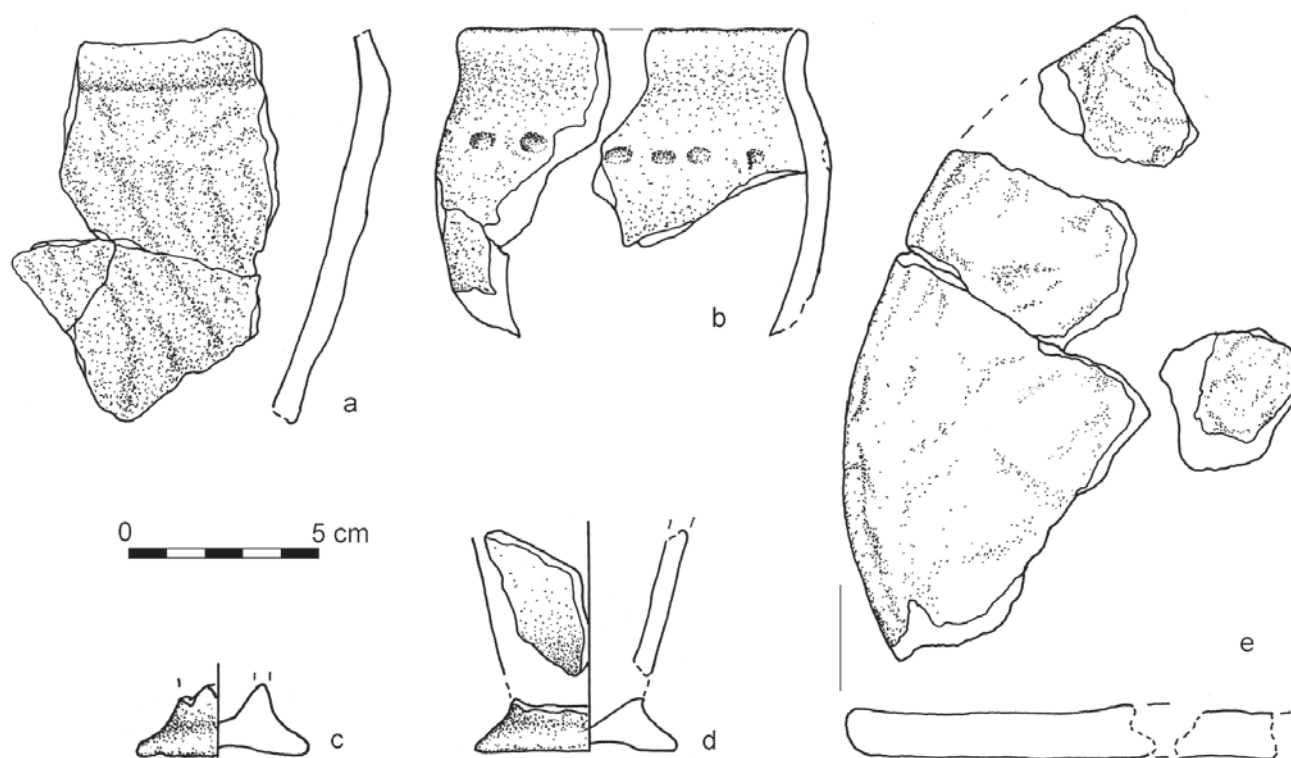

Ryc. 7. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 1014 – jama kultury łużyckiej: a-e – wybór materiału ceramicznego (rys. A. Kluzik)

Fig. 7. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 1014 – a Lusatian culture pit: a-e – a selection of ceramic material (drawing by A. Kluzik)

(położenie stropów obiektów w stosunku do nawarstwień torfu o znanym wieku). Znaczne ilości ceramiki kultury łużyckiej z okresu halsztackiego znajdowano w wypełniskach starorzeczy i kanałów powodziowych, które w okresie nowożytnym zniszczyły duże połacie stanowiska (Ryc. 2). We wschodniej części stanowiska wystąpiło ponad 20 jam datowanych na wczesne fazy kultury łużyckiej (III-IV okres epoki brązu; dalej: EB), jak również spora ilość materiału ruchomego z tego okresu. Należy je raczej wiązać z rozległą wczesnołużycką osadą, odkrytą na stanowisku 7 w Zakrzowcu, przylegającą od południa do omawianego tu obszaru (Ryc. 1) (por. Jarosz, Rodak 2006). W tej samej strefie stanowiska, na dnie równiny zalewowej udało się zidentyfikować starorzecze niewielkiego cieku, dopływu Podłężanki (obiekt 811), funkcjonującego zapewne w czasach osadnictwa kultury łużyckiej (III okres EB po okres halsztacki?), lecz wypełnionego jeszcze w starożytności, o czym świadczy relacja stratygraficzna z nowożytnym rowem melioracyjnym (obiekt 701) (Ryc. 22) oraz materiał zażytkowy z okresu lateńskiego, zalegający w stropowych partiach jego wypełniska.

Większość spośród 386 pewnych obiektów późnej fazy kultury łużyckiej stanowią różnego rodzaju jamy gospodarcze oraz jamy posłupowe. W zachodniej części osady odnotowano regularny, dwurzędowy układ kolistych w rzucie poziomym, dość płytkich i niekowatych w przekroju jam gospodarczych (Ryc. 2). Jamy, najczęściej o średnicach od 1 do 2 m i głębokości do ok. 60 cm (Ryc. 6a; 9a; 10a), z reguły o jednowarstwowym wypełnisku, położone były w odległościach od kilku do kilkunastu m od siebie (Ryc. 2). Pomiędzy strefami jam gospodarczych występowały niekiedy budowle słupowe (por. Dziegielewska 2010, ryc. 1). Nie jest więc jasne, czy budowle naziemne znajdowały się ponad opisywanymi jamami gospodarczymi (wyraźnie izolowanymi od siebie), czy też funkcję mieszkalną pełniły zasadniczo budowle słupowe z obszarów pomiędzy jamami. W każdym razie obiekty te miały charakter jam zasobowych (piwniczek). Zarejestrowano też 16 konstrukcji słupowych, głównie w środkowej i wschodniej partii zasiedlonego terenu (Ryc. 2; 23). Wymiary budowli słupowych osiągały od 4,3 m × 3 m (obiekt 341) do 10,4 m × 3,7 m (obiekt 92) (Ryc. 2; np. obiekt 1415 na arze 340/160; obiekt 357 na arze 380/170; obiekt 92 na arze 390-400/160). Większość z nich wyróżniano na podstawie układu 6 jam posłupowych, choć w niektórych przypadkach ich liczba dochodziła do co najmniej 18 (obiekt

Ryc. 8. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 1021 – jama kultury łużyckiej: a-e – wybór materiału ceramicznego (rys. A. Kluzik)

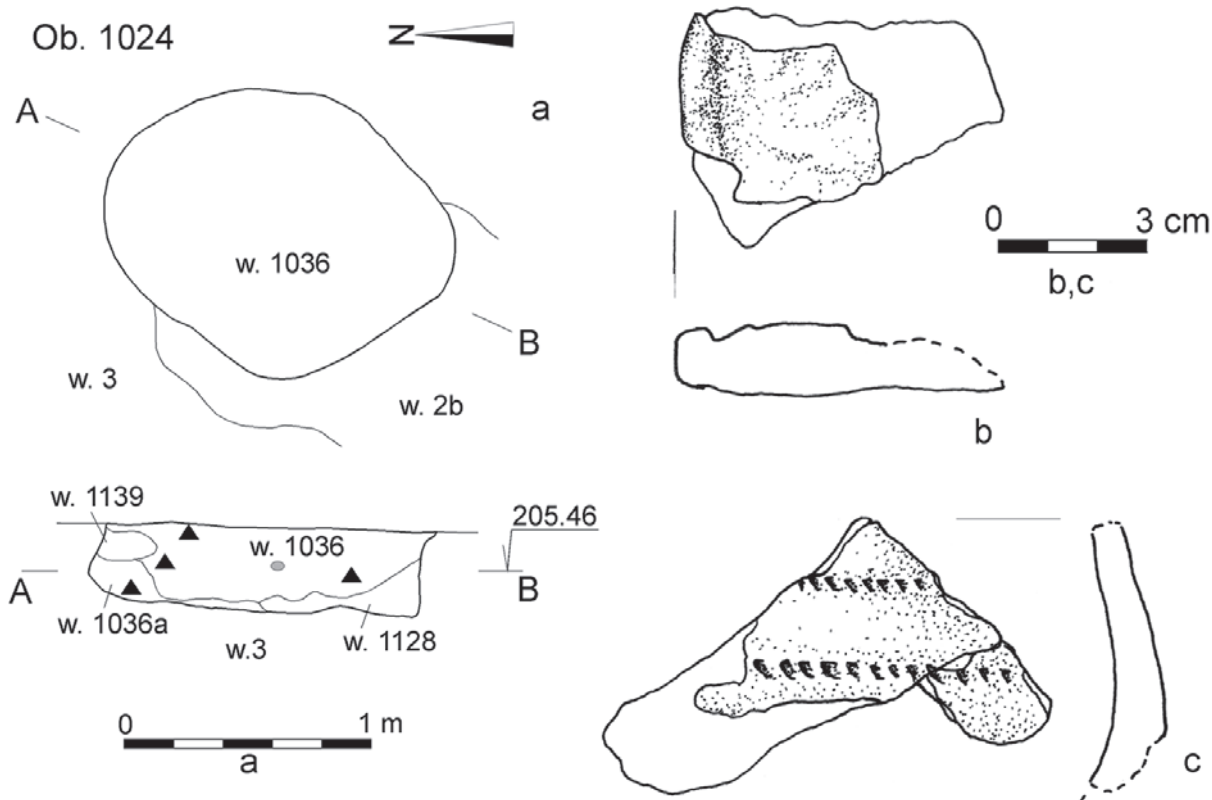
Fig. 8. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 1021 – a Lusatian culture pit: a-e – a selection of ceramic material (drawing by A. Kluzik)

737; Ryc. 2, ar 530/110). Zarysy budowli były w przybliżeniu prostokątne, zorientowane głównie wzdłuż osi W-E lub NE-SW, rzadziej na osi N-S. Tworzące je jamy posłupowe różniły się w poszczególnych konstrukcjach wymiarami i głębokością. Tylko w wyjątkowych wypadkach zachowały się ślady wypełniska wewnątrz obszaru ograniczonego słupami (obiekt 92) (Ryc. 2; ary 390-400/160). Nie notowano też wyraźniejszych koncentracji artefaktów w warstwach kulturowych powyżej poziomu wykrycia słupów (w przeciwieństwie np. do budynków lateńskich lub wczesnorzymskich). W tym świetle mieszkalna funkcja opisywanych struktur nie może być uznawana za pewną. Z drugiej strony, obiekty słupowe z części wschodniej stanowiska występowały w wyraźnych koncentracjach z jamami i małymi konstrukcjami słupowymi, tworząc zagrody (por. Dziegielewska 2010, ryc. 1). Funkcja mieszkalna budowli słupowych w takich układach wydaje się pewniejsza.

Wśród materiału zabytkowego, pochodzącego z warstw kulturowych i obiektów związanych z kulturą łużycką, zdecydowanie przeważa ceramika naczyniowa. Wykazuje ona znaczną unifikację pod względem technologii, przy dość dużej różnorodności form naczyń.

Występują tu niemal wszystkie typy naczyń znanych ze stanowisk młodszych faz kultury łużyckiej: wazy dwustozkowate z łagodnym załomem brzuśca, garnki esowate, misy profilowane, czerpaki, płaskie talerze-podkładki, czy wreszcie typowe dla regionu podkrakowskiego pu-charki kielichowate.

Śpośród waz reprezentowane są okazy z wysokimi, stożkowatymi szyjami i niekiedy lekko odchylonymi na zewnątrz brzegami (Ryc. 11a, b), których załom brzuśca jest łagodnie zaokrąglony, a jego górna część zdobiona (Ryc. 11b; 12a). Są to naczynia dość smukłe (przynajmniej w porównaniu z wazami klasycznej fazy grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej; dalej: GGM), nawiązujące nieco proporcjami do waz (popielnic) typu E wg Z. Durczewskiego (1946, 39-40; 1948, tabl. XXIX). Wspomniany autor datował typ E ogólnie w ramach klasycznego okresu rozwoju GGM (V okres EB), obecnie zaś zwraca się uwagę, że okazy smuklejsze, ponadto nie posiadające ozdób plastycznych w rodzaju pionowych i poziomych listewek, można odnosić już do wczesnej epoki żelaza (Gedl 1982, 26). W typologii naczyń stworzonej dla osady kultury łużyckiej w Krakowie Mogile, stanowisko 62 (Bazielich 1993), opisywane wazy znajdują odpowiedniki w odmianie IIA1 (z brzegiem prostym) i IIIA (z brzegiem lekko wychylonym). Pierwszy datowany jest na całą klasyczną fazę GGM (V okres EB – Ha C), drugi – na podstawie analogii ze Śląska – głównie na okres Ha C (Bazielich 1993, 118). Nieliczne wazy z osady w Podłężu nawiązują do typu C wg Z. Durczewskiego (1948, tabl. XXIII, 10-12; XXIV, 1-4). Charakteryzują

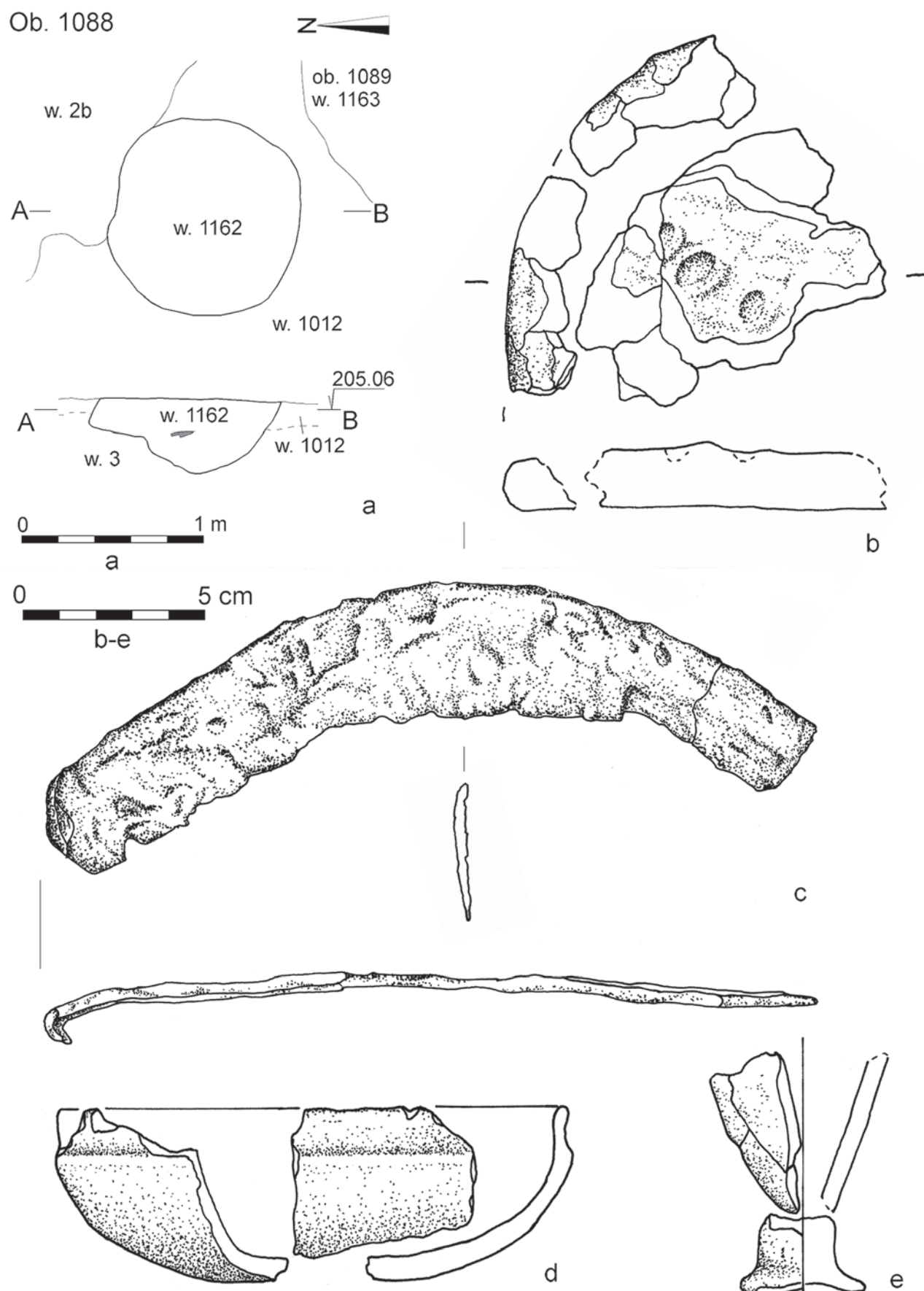
Ryc. 9. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 1024 – jama kultury łużyckiej: a – plan i profil; b, c – wybór materiału ceramicznego (rys. A. Kluzik)

Fig. 9. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 1024 – a Lusatian culture pit: a – the plan and profile; b, c – a selection of ceramic material (drawing by A. Kluzik)

się bardzo krótkimi, gładzonymi szyjkami, mocno wyodrębnionymi od chropowatego brzuśca (Ryc. 11c). Zdaniem Z. Durczewskiego (1946, 37-38), były one częściowo współczesne dwustożkowatym wazom typu D (V okres EB), lecz występowały jeszcze także w całym okresie halsztackim.

Wśród motywów zdobniczych, występujących na wazach z Podłęża wyróżniają się krokiewkowe układy głęboko rytych żłobków, od góry ograniczone podwójnymi, dookołnymi liniami rytymi, podkreślającymi przejście szyjki w brzusiec, od dołu zaś pojedynczą linią (Ryc. 11b, 12a). Zdobienie brzuśców waz ornamentyką rytą jest zjawiskiem dość rzadko notowanym w materiałach młodszych faz podgrupy krakowskiej GGM (Gedl 1982, 25; Bazieli 1993, ryc. 18). Ornament ten spotyka się częściej w materiałach wiązanych ze schyłkiem osadnictwa kultury łużyckiej pod Krakowem (Ha D), np. na wazie zdobionej ryciem i inkrustacją, pochodzącej z Kwaczały, pow. Chrzanów (Durczewski 1948, 66, tabl. XXXIV, 18). Głęboko ryte żłobki i ograniczenia pasma ornamentacyjnego od góry i dołu to także cechy niektórych popielnic kultury pomorskiej z południowej Polski (Kraków Pleszów, stanowisko 17, grób 1405 – Poleska 2006, ryc. 4:1405/1; Ryczywół, pow. Koźienice – Pogodzińska 2004, s. 71)¹. Ta obserwacja może pośrednio wskazywać na późną metrykę opisywanych materiałów, choć sam układ

krokiewkowy rytego ornamentu nawiązuje silniej do tradycji zdobnictwa kultury łużyckiej ze schyłku epoki brązu. Pozostając przy kwestii ornamentyki naczyń wazowatych należy podkreślić występowanie ornamentu tzw. „pseudosnurowego” (wykonanego przy użyciu skośnie żłobkowanego naszyjnika), jak dotąd tylko na fragmentarycznie zachowanych okazach, tak z obiektów (Ryc. 9c), jak i z warstwy kulturowej w Podłężu. Ornament tego typu jest powszechnie datowany na okres Ha D (Gedl 1985, 42; Bazieli 1993, 138; Szamałek 2002, 188-189), choć pojawił się niewątpliwie już w okresie Ha C (Biskupin) (Mikłaszewska-Balcer 1991). Jeden z zespołów ze wspomnianego już cmentarzyska w Krakowie Pleszowie, stanowisko 17 (grób 12), w którego skład, oprócz wazy zdobionej ornamentem „pseudosnurowym”, wchodziła zapinka z ozdobną nóżką (Gedl 1982, 29, ryc. 12; Poleska 2006, ryc. 2:12/2), może wskazywać na jeszcze dłuższe przeżywanie się ornamentyki odciskanej naszyjnikiem. Zapinki z ozdobną nóżką datowane są bowiem na terenach macierzystych, w południowo-zachodnich Niemczech, dopiero na sam schyłek okresu halsztackiego (Ha D3) i początki okresu lateńskiego (wczesny LT A) (Trachsel 2004, 81-84, ryc. 55). Tak późną pozycję chronologiczną zapinek z ozdobną nóżką, pochodzących z ziem polskich, przyjmuje się także w polskiej literaturze (Woźniak 1995, 202; Poleska 2006, 29).

Ryc. 10. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 1088 – jama kultury łużyckiej: a – plan i profil; b, d, e – wybór materiału ceramicznego, c – sierp żelazny (rys. A. Kluzik)

Fig. 10. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 1088 – a Lusatian culture pit: a – the plan and profile; b, d, e – a selection of ceramic material; c – an iron sickle (drawing by A. Kluzik)

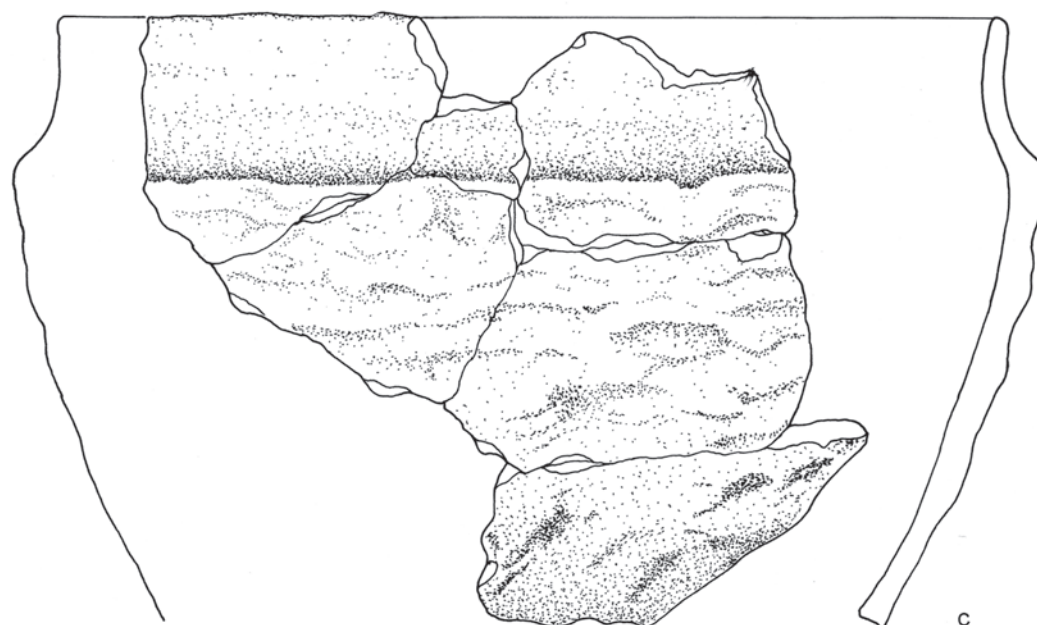
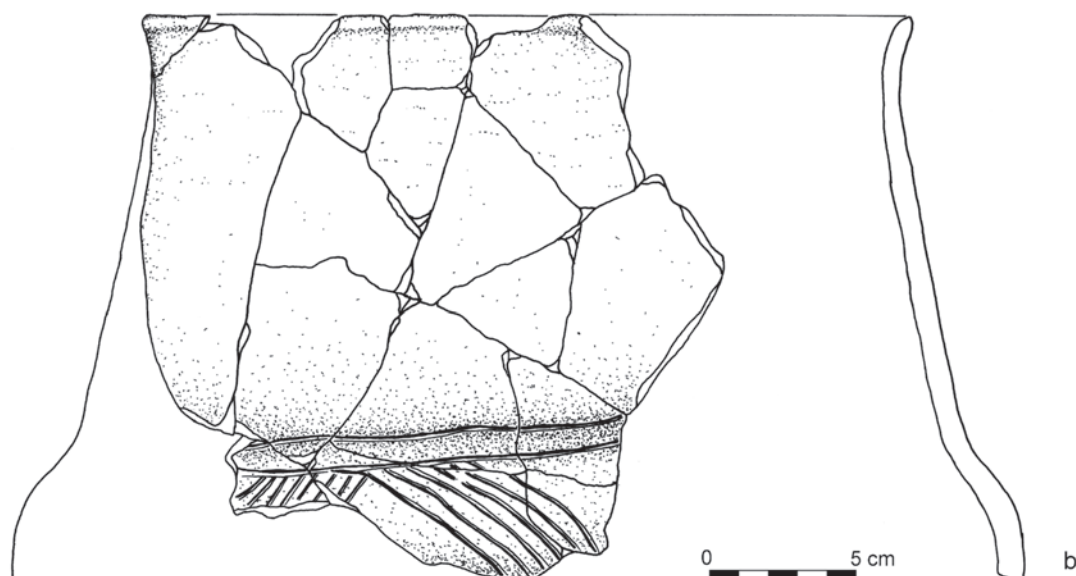
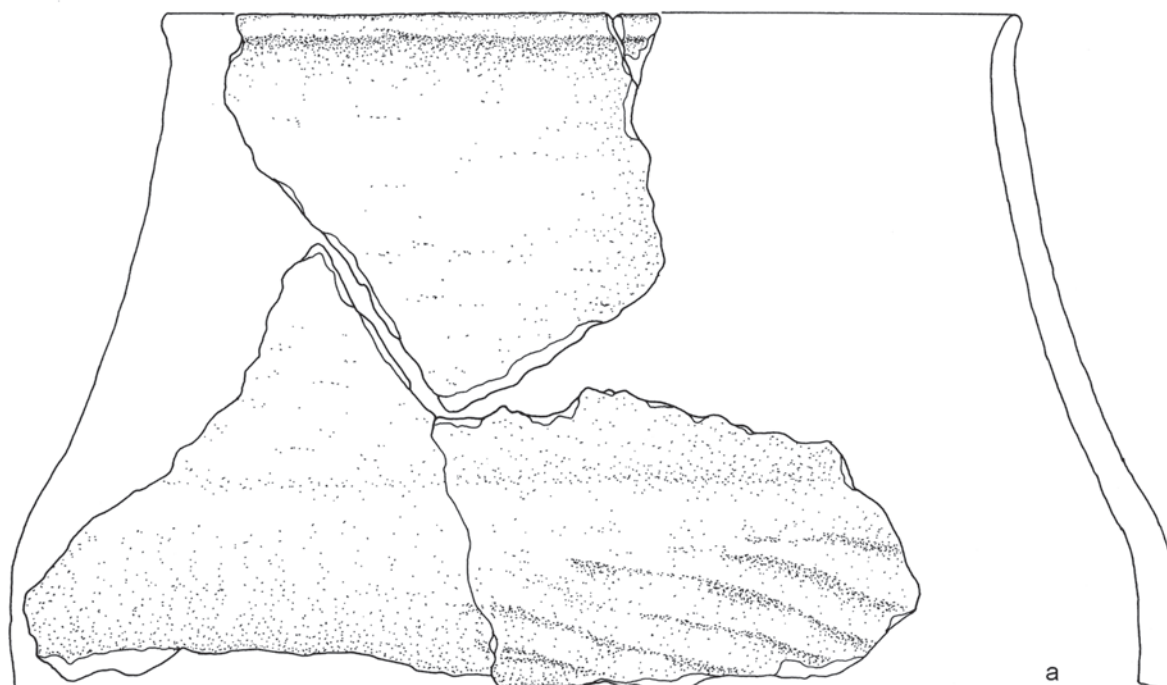
Licniejszą formę naczyń stanowią nieduże garnki, najczęściej esowate, o chropowaconym brzuścu i wygładzanej szyjce. Większość z nich posiadała zdobienie w postaci rzędu dołków palcowych lub paznokciowych na przejściu szyjki w brzusiec (Ryc. 6a, 7b, 8b, 12c). Garnki tego typu nie były w zasadzie uwzględnione w typologii Z. Durczewskiego (1946), co wynikało ze znikomej ilości znanych temu autorowi stanowisk najpóźniejszej fazy kultury łużyckiej. Garnki zdobione w ten sposób odnosić można bowiem do okresu Ha D, jak zdają się o tym świadczyć zespoły grobowe z terenu Górnego Śląska (Gedl 1985, 19; 1989, tabl. CXXXIII, 22). Pod wylewami garnków z Podłęża nie występują guzki i płaskie uchwyty, typowe dla okazów z klasycznej fazy GGM (Durczewski 1946, 49-50), spotykane licznie na osadach z V okresu EB (np. Pieróg 2003, ryc. 96: 1, 2) czy z początków okresu halsztackiego (np. Rydzewski 1989, tabl. XVII, 9, 12, 13). Na wspomnianych stanowiskach nie występują z kolei garnki esowate z rzędem dołków palcowych na granicy szyjki i brzuśca. Natomiast sytuację podobną jak w Podłężu, odnotowano na późnołużyckiej osadzie w Krakowie Mogile, stanowisko 62, co dało autorce opracowania, M. Bazieli (1992, 142), asumpt do stwierdzenia, że opisywana forma naczyń garnkowatych powinna być młodsza od garnków z guzkami i listewkami. W świetle analogii śląskich oraz chronologii pozostałej ceramiki z Podłęża, garnki esowate można odnosić do młodszej fazy okresu halsztackiego. W pewien sposób takie datowanie potwierdza obecność na jednym z naczyń z Podłęża (z obiektu 42) nalepionej lekko ukośnie listewki plastycznej, zdobionej odciskami palcowymi (Ryc. 6b). Co prawda listewki plastyczne z odciskami plastycznymi występują dość licznie w klasycznej fazie GGM (Durczewski 1946, 49), to jednak w połączeniu z dookolnym rzędem dołków stwierdzano je dotąd na stanowiskach, łączonych z późnohalsztacko-wczesnolateńską ekspansją grupy tarnobrzeskiej w dorzecze Nidy (Matoga 1989, s. 273, ryc. 11; Dziegielewska, Godlewska 2009). Na zbliżoną pozycję chronologiczną materiałów z Podłęża i nadnidziańskich stanowisk „późnołużyckich” wskazują zresztą jeszcze inne wspólne elementy: zdobienie waz ornamentyką głęboko rytą i pseudosnurową czy też brak dekoracji plastycznych na wazach (por. Matoga 1989, 273-275). Występowanie zbliżonego rodzaju ornamentyki (m.in. ukośnych listewek zdobionych palcowo) stwierdzono także w materiałach późnołużyckich ze strefy zachodnich Beskidów (Madyda-Legutko 1995, 245-247, ryc. 3, 4, 7).

Na uwagę zasługują pojedyncze egzemplarze garnków chropowaconych z wklęsłym dnem, mieszczące się w klasyfikacji Z. Durczewskiego (1946, 48-49) jako

typ B. Badacz ten uznawał je za charakterystyczne dla podgrupy krakowskiej w okresie Ha C. Obecnie podkreśla się, że znane są one z zasięgu całej GGM – rzadziej z zespołów wczesnego odcinka fazy klasycznej (V okres EB), częściej zaś z młodszego (Ha C) (Suder 2000, 179-180). Do grupy garnków zaliczyć trzeba ponadto mniej charakterystyczne, niewielkie, niezdobione okazy o brzegach prostych (Ryc. 6d, 12b) a także niezdobione, duże naczynia zasobowe o baniastych brzuścach.

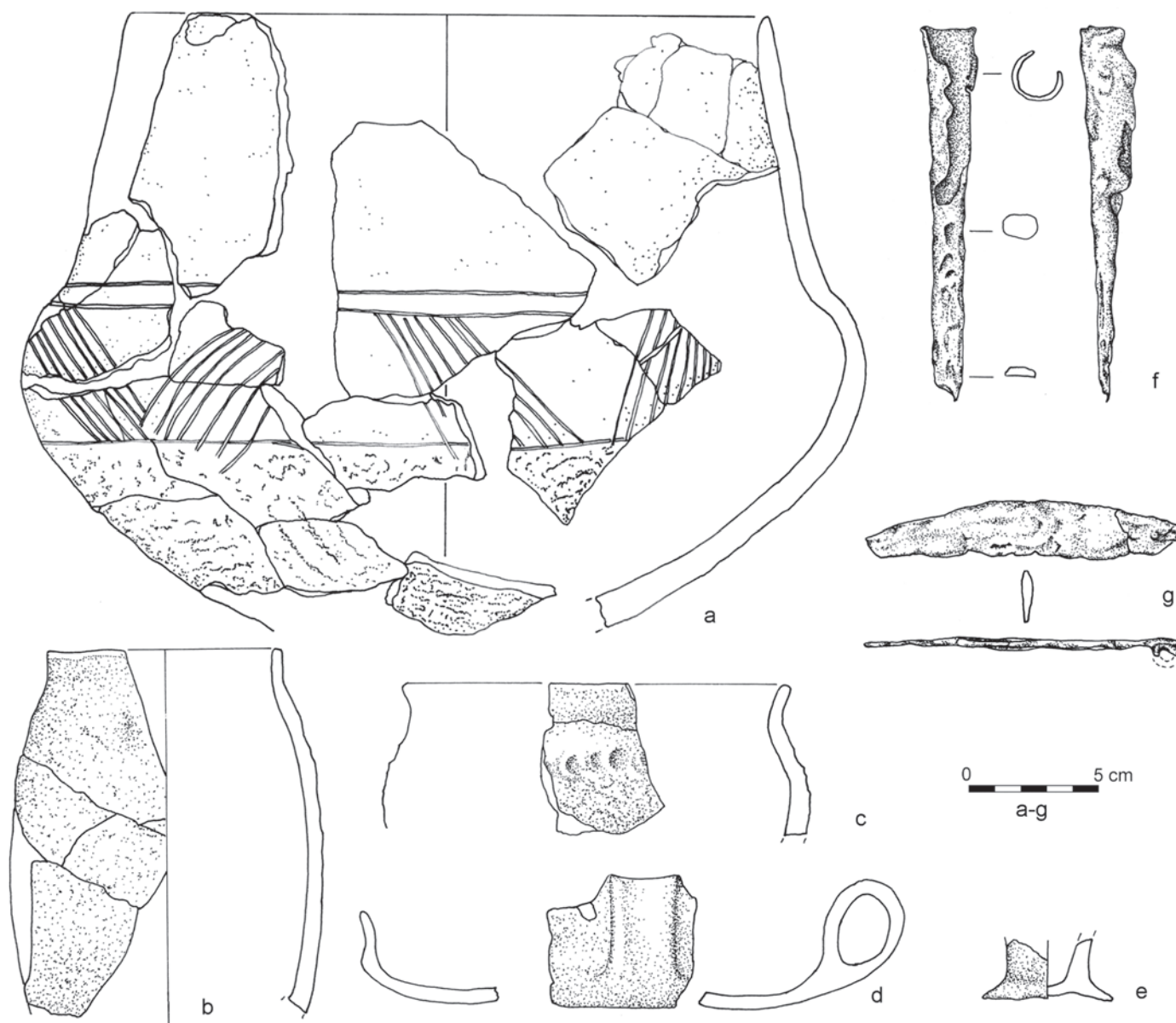
Misy występujące w Podłężu reprezentują wszystkie warianty, znane z osad młodszych faz GGM: stożkowate, półkuliste (o brzegu zagiętym do wnętrza) i profilowane. Ta grupa naczyń wykazuje jednak małą zmienność w czasie, stąd jej niewielka użyteczność dla określania ram chronologicznych osadnictwa łużyckiego na omawianym stanowisku. Warto jedynie zwrócić uwagę na fakt, że misy z brzegiem zagiętym do wnętrza (typ B wg Durczewskiego), uznawane są za typowe dla schyłku epoki brązu oraz okresu halsztackiego, szczególnie Ha D i początków okresu lateńskiego (Gedl 1985, 20; Durczewski 1946, 55). Jedna z niewielu zachowanych prawie w całości mis z Podłęża, z obiektu 1014, należy natomiast do najpopularniejszego typu mis GGM, określonego przez Z. Durczewskiego (1946, 59-61) jako typ G i datowanego na V okres EB i okres halsztacki. Jest to profilowana, czerniona, gładka misa o drobnej domieszce mineralnej, zdobiona na górnej części brzuśca ornamentem rytym i zaopatrzona w poziomo przekłute uszko, wgięte „siodelkowato” (Ryc. 7a). Jak się wydaje, jej proporcje (średnica wylewu mniejsza od średnicy brzuśca) pozwalają zawęzić datowanie do okresu halsztackiego. Misy typu G z V okresu EB charakteryzują się bowiem znacznie większym stopniem wychylenia wylewu (np. Gedl 1982, ryc. 4d; Pieróg 2003, ryc. 76: 2, 108: 3, 4), podczas gdy okazy z młodszych stanowisk (od Ha C?) posiadają bardziej pionowe ustawienie krawędzi (Gedl 1982, ryc. 5b; Rydzewski 1989, tabl. XIV, 2; Suder 2000, ryc. 19:1).

Wśród czerpaków najliczniej występowały okazy profilowane (Ryc. 6c, 10d, 12d), choć nie brak było także okazów półkulistych. Jedne i drugie posiadały taśmowate ucha wyniesione ponad krawędź i niewielkie wgłębienia w dnach. Oba typy należą do form długotrwale użytkowanych (Durczewski 1946, 70-76; Suder 2000, 193), choć brak ich w ogóle w najpóźniejszych zespołach kultury łużyckiej na Górnym Śląsku, datowanych na schyłek okresu Ha D i początki okresu lateńskiego (Gedl 1985). Występują natomiast w podobnie datowanych zespołach „tarnobrzeskich” w dorzeczu Nidy (Matoga 1989, ryc. 1e, h). Jeśli chodzi o kubki, to na obecnym etapie

Ryc. 11. Podłęże,
stan. 17,
gm. Niepołomice,
woj. małopolskie.
Obiekt 1555 – jama
kultury łużyckiej:
a-c – wybór
materiału
ceramicznego
(rys. A. Kluzik)

Fig. 11. Podłęże,
site 17, Niepołomice
commune,
małopolskie
voivodeship. Object
1555 – a pit of the
Lusatian culture:
a-c – a selection of
ceramic material
(drawing by
A. Kluzik)

Ryc. 12. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Wybór materiału zabytkowego kultury łużyckiej z kanału powodziowego 678 (a-e), jamy 1701 (f) i warstwy 1012 (g). a-e – ceramika, f – dłuto żelazne, g – sierp żelazny (rys. A. Kluzik)

Fig. 12. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A selection of Lusatian culture material from the flood canal 678 (a-e), pit 1701 (f), and deposits 1012 (g). a-e – ceramics, f – an iron chisel, g – an iron sickle (drawing by A. Kluzik)

opracowania trudno wyróżnić w rozdrobnionym materiale fragmenty, które mogłyby z nich pochodzić.

Płaskie talerze krążkowe (placki gliniane) wystąpiły w Podłężu w znacznych ilościach, podobnie jak na większości osad młodszych faz kultury łużyckiej. Posiadały z reguły jedną stronę gładką, a drugą chropowatą (Ryc. 8e; 9b), przy czym ornamentowana była jedynie ta ostatnia (dołki palcowe, paznokciowe, odciski patyków itd.) (Ryc. 6e; 7e; 10b). Istotną różnicę w stosunku do talerzy kultury pomorskiej, występujących na stanowisku, stanowi fakt, że krawędzie okazów łużyckich były zawsze

pozbawione zdobienia. Inne kryterium, pozwalające na ich odróżnienie to skład masy ceramicznej (w materiałach łużyckich – domieszka mineralna; por. niżej).

Ostatnią wreszcie kategorią ceramiki, którą warto omówić są pucharki kielichowate, stanowiące dominującą formę tzw. ceramiki solowarskiej. Nie były one tu jednak tak liczne, jak na stanowiskach pochodzących ze schyłku epoki brązu w Krakowie-Bieżanowie 27 czy Krakowie-Rżące 1 (Kadrow 2003, 217-218). Ceramika solowarska występowała w Podłężu zarówno w warstwach kulturowych (Ryc. 12e), jak i w obiektach (Ryc. 7c, d, 8c, d, 10e). W nieckowatych jamach występowało zazwyczaj od jednego do kilku naczynek omawianego typu. Pucharki posiadały zapewne osobno wylepiane stopki z lekko wklęsłymi dnami i kielichowato rozchylone górne partie. Technologia ich produkcji nie odbiegała od powszechnie stwierdzanej na innych stanowiskach podkrakowskich (domieszka piasku, wypał

w atmosferze utleniającej) (por. Kadrow 2003, 217-218; Folwarczny-Miśko 1972, 13-15). Występowanie ceramiki solowerskiej w tak późnym kontekście (Ha D?) potwierdzone jest także np. na osadach w Krakowie Mogile, stanowisko 62 (Bazielich 1992, 144; 1992a, tabl. IV, 2-16) czy w Biskupicach, pow. Wieliczka (Gedl 1968, 65). Na stanowisku 17 w Podłężu brak natomiast pucharów, których stopka byłaby oddzielona od brzuśca cylindrycznym wałkiem, licznych na pobliskim stanowisku 1 (Rydzewski 1989, tabl. VII, 16-17; XVIII, 11), datowanym być może nieco wcześniej (Ha C?).

Jak wynika z powyższego przeglądu form naczyń, występujących na stanowisku 17 w Podłężu, chronologia osady powinna przypadać na okres halszacki. Zdecydowanie brak tu form wczesnych, które można by łączyć z tzw. klasyczną fazą GGM (V okres EB, ewentualnie początki Ha C). Z fazą Iwanowice-Klin wg M. Gedla (1982), synchronizowaną na terenach podkrakowskich ze starszym odcinkiem okresu halszackiego, mogą łączyć się niektóre profilowane misy i czerpaki, a szczególnie garnki z wklęsłym dnem. Inne cechy wskazują jednak na jeszcze późniejszy horyzont (Ha D i początki wczesnego LT): obecność wysmukłych waz zdobionych dekoracją głęboko rytych linii i pseudosnurową, liczne występowanie garnków o esowatym profilu z rzędem dołków palcowych na granicy chropowatego brzuśca i gładkiej szyjki. Niektóre z tych elementów uznaje się za świadectwo rozpoczynających się pod koniec okresu halszackiego oddziaływań ze strony kultury pomorskiej (Matoga 1989, 275). Za tak późnym datowaniem przemawia także struktura znalezisk metalowych związanych z młodszą fazą kultury łużyckiej w Podłężu. Na osiem przedmiotów metalowych, które w sposób pewny możemy łączyć z kulturą łużycką, aż pięć to przedmioty żelazne. Zbliżone proporcje surowcowe (tj. przewagę przedmiotów żelaznych) zauważono na osadach późnołużyckich ze strefy zachodniobeskidzkiej, datowanych być może już na Ha C, a pewniej na Ha D i początki okresu lateńskiego (Madyda-Legutko 1995, 256).

Z obiektu 1088 (Ryc. 2; ar 340/170) pochodzi masywny sierp żelazny (Ryc. 10c), należący do typu z zagiętą podstawą, służący do mocowania rękojeści. Okaz ten charakteryzuje się usadowieniem mocowania z lewej strony, co może sugerować jego przeznaczenie dla osoby leworęcznej. Posiada łukowato wygięty tylec, którego krawędź jest lekko podniesiona, lecz nie pogrubiona, co jest typowe dla sierpów tego rodzaju. Sierpy żelazne pojawiają się najwcześniej na terenie Śląska i zachodniej Małopolski w okresie Ha C (Kietrz, pow. Głubczyce; Biskupice, pow. Wieliczka) (Gedl 1995, 98-99, tabl. 33-36). Nasilenie ich występowania przypada jednak na

okres Ha D i początki okresu lateńskiego, kiedy spotykane są zarówno w zespołach kultury łużyckiej, jak i pomorskiej (Gedl 1995, tabl. 78, 79). Kolejny, znacznie mniejszy sierp pochodzi z warstwy kulturowej 1012, zawierającej materiał zarówno kultury łużyckiej, jak i lateńskiej, przeworskiej i puchowskiej. Jego ogólny pokrój wskazuje jednak na przynależność do sierpów wywodzących się z epoki brązu, jakkolwiek brak dla niego bezpośrednich analogii wśród okazów żelaznych z ziem polskich. Jego kształt bardziej zbliżony jest do niektórych okazów brązowych, ewentualnie do żelaznego sierpa z Biskupic (Gedl 1995, tabl. 33: 667). Posiada unikalny element służący do mocowania rękojeści – złożony z dwóch nieznacznych guzków, być może tworzących pierwotnie uszko, przez które przewlekano sznurek (?) (Ryc. 12g).

W obiekcie 1701 znaleziono żelazne dłuto z tuleją (Ryc. 12f). Ostrze dłuta jest nieco węższe od wylotu tulei i nie zachowane w całości. Okrągła w przekroju tuleja była wykonana poprzez skucie zachodzących na siebie końców. Jest to pierwsze znalezisko żelaznego dłuta z Małopolski i jedno z nielicznych poza zwartym zasięgiem występowania tych zabytków w dorzeczu środkowej Odry i Warty (Gedl 2004, tabl. 39B). M. Gedl datuje dłuto żelazne na młodszy odcinek fazy Ha C i Ha D, przy czym najstarsze występują we wczesnohalszackich grobach grupy śląskiej kultury łużyckiej, wspólnie z płaskimi, żelaznymi siekierkami z bocznymi występami (Gedl 2004, 95). Nieco później rozprzestrzeniły się one poza teren Śląska. Z obiektu 1608 pochodzi zgięty pręt żelazny o długości 22 cm, prostokątny w przekroju (o boku 0,4 cm), noszący ślady grubych nacięć. Być może należy go interpretować jako zniszczony pilnik lub raszplę. W warstwie kulturowej 1012 i w wypełnisku starorzeczca (obiekt 676) znaleziono ponadto szpile z główkami rozklepanymi i zwiniętymi w uszko (żelazną i brązową).

Większość przedmiotów żelaznych wystąpiła w obrębie zachodniej części osady, różniące się od wschodniej również typem zabudowy (zob. wyżej). Różnice w typie zabudowy, dyspersja przedmiotów metalowych, a także wystąpienie we wschodniej strefie stanowiska obiektu (studni), datowanego metodą dendrochronologiczną na schyłek VII / początek VI w. przed Chr. (po 613 r. p.n.e.) (por. Dziegielewska 2010; Dziegielewska, Krapien, w druku), sugeruje istnienie dwóch faz w obrębie osiedla, ze wskazaniem na starszeństwo strefy wschodniej.

W świetle powyższych rozważań materiały łużyckie z Podłęża można datować być może częściowo na okres Ha C, w większości jednak zapewne na okres Ha D i prawdopodobnie synchronizować z fazą Biskupice-Tyńiec, wyróżnioną przez M. Gedla (1982)

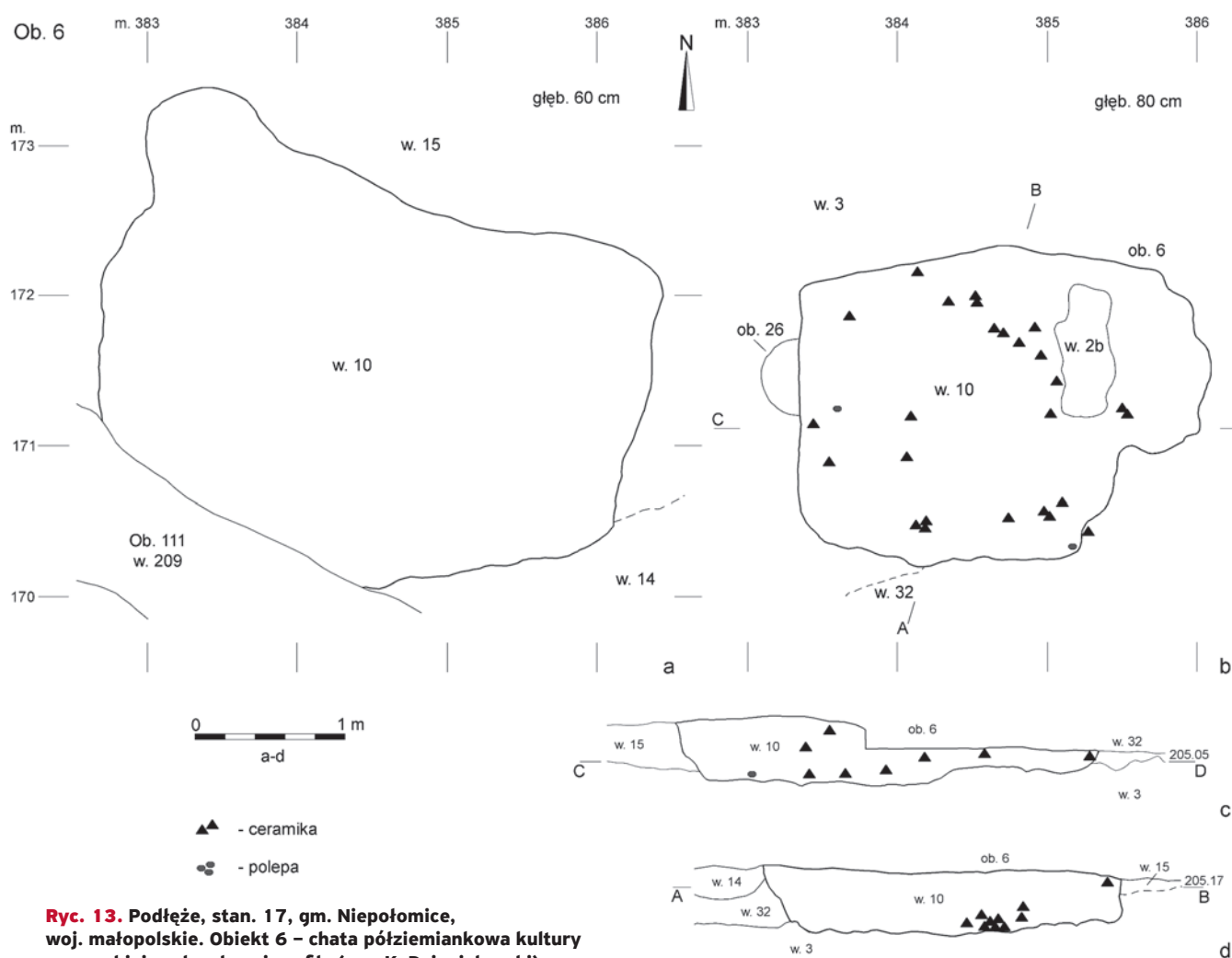
w ramach periodyzacji rozwoju kultury łużyckiej w zachodniej Małopolsce. Obecność zarówno cech typowych dla wczesnego, jak i późnego odcinka okresu halsztackiego może być tłumaczona na obecnym etapie dwojako: jako świadectwo dwufazowości osiedla lub przeżywania się cech wczesnohalsztackich w materiałach (zwłaszcza ceramice) późnohalsztackiej. Za tą drugą możliwością zdają się przemawiać zespoły o synkretycznym charakterze, choć kwestia ta wymaga jeszcze głębszych studiów, zwłaszcza pełnego opracowania materiałów ceramicznych z części wschodniej stanowiska. Za dwufazowością osiedla przemawia natomiast planigrafia wyrobów metalowych, która sugeruje starszą metrykę części wschodniej. Data po 613 r. p.n.e. dla obiektu z tej partii osady pozwala sytuować czas jej zasiedlenia w obrębie początkowego stadium okresu Ha D. Początki tego okresu w najnowszych ujęciach chronologii kręgu halsztackiego synchronizuje się bowiem z końcem VII w. p.n.e. M. Trachsel, w swojej próbie zredefiniowania chronologii absolutnej okresu halsztackiego, zaproponował ostatnio na bazie datowań przyrodniczych oraz metody cross-dating (z wykorzystaniem charakterystycznych typów zabytków z zespołów z obu stron Alp), datowanie młodszego okresu halsztackiego (Ha D) na lata ok. 650 do 520 r. p.n.e. (Trachsel 2004, 318, ryc. 195). Nawet jeśli zgodzić się, iż proponowane przez tego badacza datowanie początku okresu Ha D (Ha D1) w głębi VII w. p.n.e. jest zbyt wczesne (por. Sormaz, Stöllner 2005, 370, przyp. 17; zob. też Parzinger 1988, 123-125), to i tak trzeba przyznać, że data z Podłęża oscylująca na przełomie VII/VI w., przypada już zdecydowanie na wczesny odcinek okresu Ha D. W omawianym przypadku oznacza to tyle, iż materiały ceramiczne, które określamy jako reprezentujące stylistykę późnohalsztacką (faza Biskupice-Tyniec), można łączyć już z samymi początkami okresu Ha D (Ha D1?). Do tej pory jedynym wyznacznikiem chronologii tych materiałów w Małopolsce były zapinki z ozdobną nóżką, typowe dla schyłku okresu halsztackiego (Ha D3). Jeśli sugestia o dwufazowości osady w Podłężu, wysunięta na podstawie rozprzestrzenienia zabytków metalowych oraz różnic w sposobie zabudowy części wschodniej i zachodniej stanowiska, ma rację bytu, to pełne opracowanie materiału ceramicznego z obu części stanowiska być może pozwoli uchwycić ewentualne zróżnicowanie stylistyczne lub technologiczne ceramiki z dwu, domniemanych faz w obrębie późnego okresu halsztackiego. Z drugiej strony, VII-wieczna data w kontekście materiałów, które – w dużej mierze intuicyjnie – łączone były z okresem Ha D, potwierdza postulowane w strefie alpejskiej przesunięcie wstecz na skali kalendrzowej początków tego okresu.

Materiały z Podłęża 17, uzupełniają zatem wiedzę o schyłku kultury łużyckiej w zachodniej Małopolsce (por. Rydzewski 1997, 272). O ile poprawnie rekonstruujemy przebieg procesów kulturowych na tym terytorium, to cezura dla rozwoju tego osadnictwa mogło być pojawienie się pod Krakowem elementów (stylistyki?, ideologii?, ludności, która ją wyznawała?; por. niżej) określanych jako „pomorskie”. Zaistnienie relacji stratygraficznej pomiędzy obiektami obu kultur (budowla słupowa kultury łużyckiej nr 357 przecięta przez chatę półziemiankową kultury pomorskiej nr 6) (Ryc. 2, ar 380/170), rzuca pewne światło przynajmniej na relacje czasowe, jakie istniały pomiędzy tymi zjawiskami kulturowymi na terenie zachodniej Małopolski. Dotychczas zjawiska te, ze względu na znikomą ilość znanych materiałów, ulegały pewnemu spłaszczeniu, które znajdowało odbicie w terminie „faza łużycko-pomorska” (por. Rydzewski 1997, 273; Kubicha 1997, 293-299). (K.D.)

■ 5. KULTURA POMORSKA (STARSZY OKRES PRZEDRZYMSKI)

Do najistotniejszych odkryć dokonanych w Podłężu należy ujawnienie dość licznych materiałów kultury pomorskiej. Choć z tą jednostką kulturową można łączyć zaledwie 7 obiektów (2 chaty półziemiankowe, 2 jamy posłupowe, 1 jamę gospodarczą?, 1 skupisko ceramiki i 1 grób ciałopalny popielnicowy), to jednak w połączeniu z materiałem z warstw kulturowych, dostarczają one istotnych danych do rozważań nad charakterem osadnictwa kultury pomorskiej pod Krakowem. O znaczeniu tych materiałów świadczy choćby fakt, że skromny wybór prezentowany w niniejszym sprawozdaniu jest najliczniejszą jak dotąd publikowaną serią materiałów osadowych kultury pomorskiej z Małopolski zachodniej. Materiały o niewątpliwie pomorskim charakterze zostały niedawno odkryte również na stanowisku 7 w Zakrzowcu, pow. Wieliczka, przylegającym od południa do stanowiska 17 w Podłężu (Ryc. 1) (por. Jarosz, Rodak 2006). Wraz z omawianymi materiałami, należą do tego samego kompleksu osadniczego.

Najzasobniejszymi w materiał zabytkowy obiektami były dwie, położone w odległości ok. 10 m od siebie, chaty zagłębione w ziemię (półziemianki?) (obiekt 1 i 6) (Ryc. 2; ary 380/190-180 i 380/170). Różniły się wyraźnie wielkością od chat celtyckich i wczesnorzymskich, których znaczną ilość odsłonięto podczas badań w Podłężu (Ryc. 2). Posiadały nieregularnie prostokątny kształt i wymiary: 3,2 × 2,7 m (obiekt 1) i 3,7 × 2,5 m (obiekt 6) (Ryc. 13). Ich głębokość od poziomu wykrycia wynosiła odpowiednio 36 i 48 cm. Bezpośrednio przy

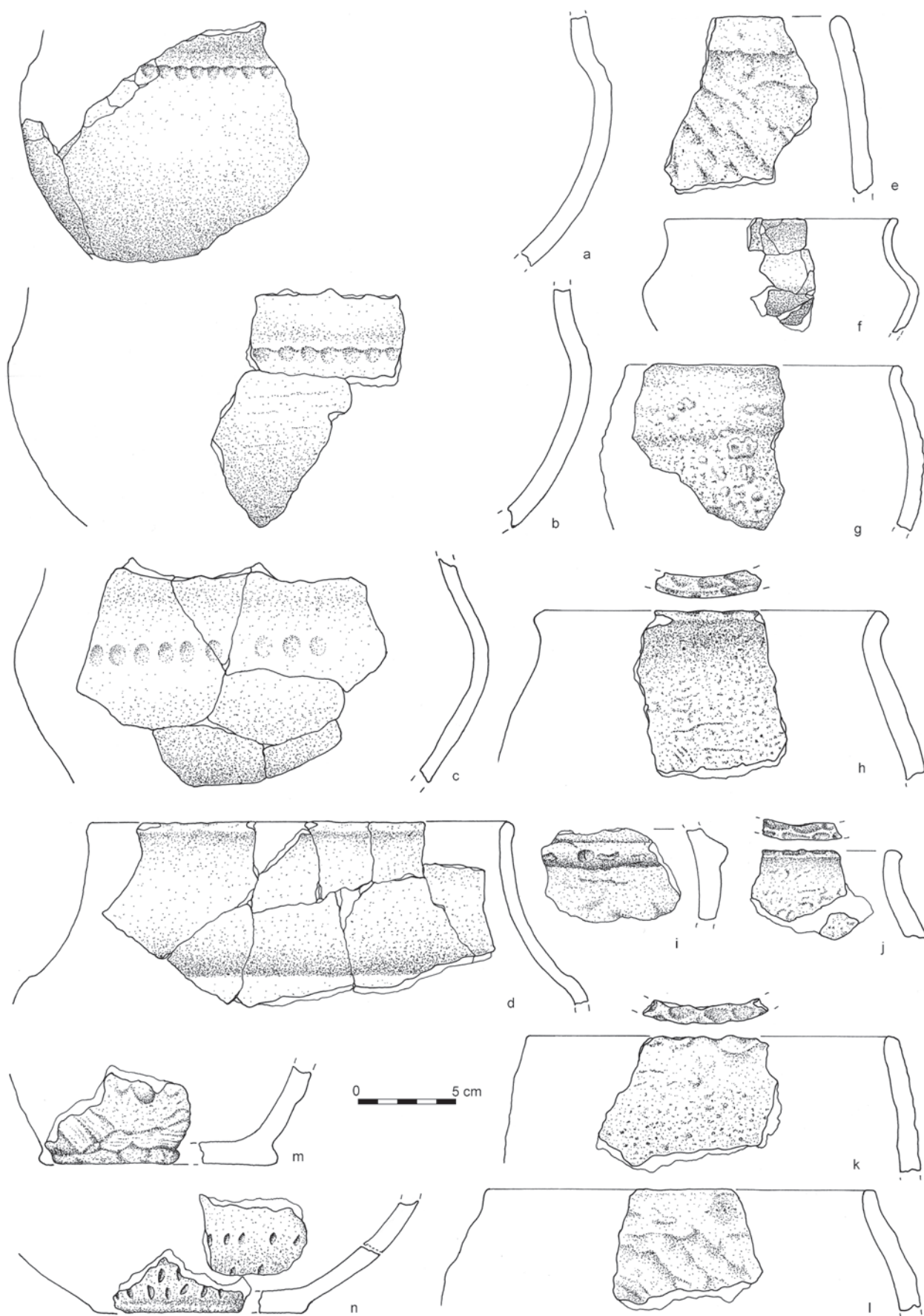
Ryc. 13. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 6 – chata półziemiankowa kultury pomorskiej: a-d – plany i profile (rys. K. Dziągiewski)

Fig. 13. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 6 – a Lusatian culture semi-dugout hut: a-d – plans and profiles (drawing by K. Dziągiewski)

chacie 1 znajdowała się ponadto owalna jama (obiekt 30) o gliniastym wypełnisku, zaś pod podłogą chaty – dwie niewielkie jamy posłupowe (obiekt 33, 34). Chata 6 zniszczona była częściowo przez nowożytny rów melioracyjny, natomiast sama przecinała fragment jamy posłupowej 26, należącej do budynku słupowego późnej fazy kultury łuszyckiej (obiekt 357) (Ryc. 2; ar 380/170; 13). Można w związku z tym przyjąć, że w czasie budowy chaty 6, wspomniana budowla słupowa nie wyróżniała się już na powierzchni.

W zbiorze ceramiki z obu obiektów i z warstwy kulturowej można wydzielić dwie podstawowe grupy technologiczne: pierwszą, stanowiącą zaledwie kilka procent zbioru, tworzy ceramika o czarnych, ciemnoszarych i ciemnobrunatnych powierzchniach, gładka, często cienkościenne (Ryc. 14d, f, 15i, s, 17e). W skład drugiej grupy wchodzi pozostała, większa część fragmentów naczyń. Charakteryzowały się one powierzchniami ceglastymi i jasnobrunatnymi, często chropowatymi

(Ryc. 14e, g, l), szorstkimi (Ryc. 14c; 15a-g) lecz także gładzonymi (Ryc. 10a, b). W obu grupach dominującym rodzajem domieszki był zdecydowanie szamot (z reguły gruboziarnisty: 2-5 mm). W wypadku pierwszej z nich stwierdzano mniejszą frakcję tej domieszki. Niektóre naczynia łączyły w sobie cechy obu grup: szczególnie dała się zauważyć obecność fragmentów cienkościennych, wygładzanych, lecz o jasnoceglastych powierzchniach (Ryc. 15h, p). Zbliżoną strukturę grup technologicznych ceramiki stwierdzono w inwentarzu jamy 962 kultury pomorskiej z Jakuszowic, pow. Kazimierza Wielka, datowanej zapinką kowalowicką na wczesny okres lateński (Rodzińska-Nowak 1999, 321). W porównaniu z tym inwentarzem, w materiale z Podłęża zauważyć można jeszcze wyraźniejsze ograniczenie roli ceramiki tzw. „stołowej”, cienkościennej, a także zmniejszenie się udziału ornamentyki rytej, zastępowanej przez zdobienia palcowe (w tym karbowane krawędzie) i listwy plastyczne. Fragmenty ornamentowane stanowią w Podłężu zaledwie 6% zbioru ceramiki. Wśród całych form odsetek ten powinien być nieco wyższy (ok. 10%), pozostaje jednak nadal typowy dla materiału z osad (Czopek 1992, 45, tab. 6). Wspomniane cechy materiałów z Podłęża

Ryc. 14. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Wybór materiału zabytkowego z obiektu 6 (chata kultury pomorskiej): a-l – ceramika (rys. A. Kluzik)

Fig. 14. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A selection of material from object 6 (a Pomeranian culture hut): a-l – ceramics (drawing by A. Kluzik)

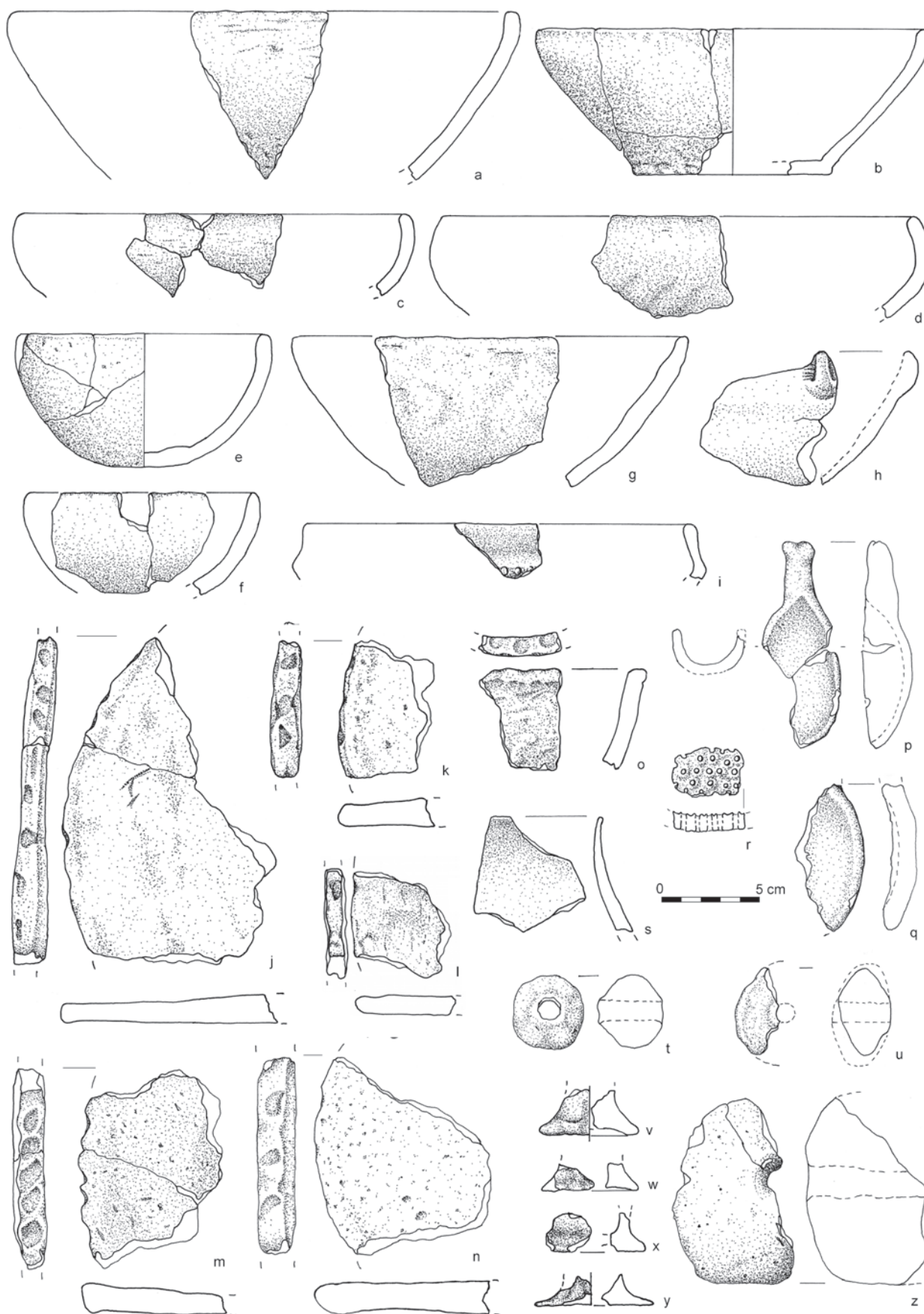
mogą świadczyć o ich młodszej pozycji chronologicznej w stosunku do Jakuszowic. Faza datowana zapinkami kowalowickimi, którą reprezentuje obiekt jakuszowicki, charakteryzowała się m.in. ogólnym zubożeniem ornamentyki, szczególnie rytej, wzrastającym udziałem naczyń o powierzchniach szorstkich i chropowaconych oraz zwiększonym udziałem gruboziarnistej domieszki do masy ceramicznej (Czopek 1992, 44, 84). W okresie następującym po horyzoncie fibul kowalowickich, tendencje te nadal się utrzymywały (Czopek 1992, 84-88).

Wśród możliwych do zrekonstruowania form naczyń kultury pomorskiej zaznaczają się takie kategorie jak: naczynia wazowate (w tym w typie kloszy), garnki, misy, oraz szczególnie liczne talerze krążkowe. Do rzadkich form należą natomiast dzbany/kubki (?), puchariki kielichowate, związane z solowarstwem (por. niżej – uwagi o ich kontekście), naczynia sitowate (Ryc. 15r) oraz łyżeczki. Klosze (Ryc. 16, 14i, 17c, f, g) pełniły na osadach rolę naczyń zasobowych. Co ciekawe, większość fragmentów tego typu naczyń znaleziono poza omawianymi dwoma domostwami, w warstwach kulturowych (m.in. jako skupiska ceramiki), co w pewnym sensie potwierdzałoby ich domniemaną, magazynową funkcję (por. rozmiary naczynia ze skupiska nr 1352; Ryc. 16). Dominująca na osadzie forma klosza z gładką szyjką, oddzieloną od chropowaconego brzuśca ornamentowaną listwą plastyczną znajduje liczne analogie w ciągu całego okresu rozwoju kultury pomorskiej w południowo-wschodniej strefie, może poza jej etapem schyłkowym (Czopek 1992, tab. 2; Andrzejowska 1995, ryc. 6-9; T. Dąbrowska 1977, tabl. IV). W grupie waz uwagę zwracają baniaste naczynia o gładkim brzuścu, z dość wysoko umieszczonym załomem (Ryc. 14a, b). Są one typowe dla młodszych faz kultury pomorskiej (Andrzejowska 1995, ryc. 8; Jadczykowa 1995, ryc. 6:1a; Gromnicki 1965, ryc. 1e). Naczynia wazowate o stożkowatych szyjkach miały najczęściej lekko pogrubione wylewy (Ryc. 14d, 17a, b). Ta cecha także jest uznawana za młodszą w podstawowych ujęciach typo-chronologicznych ceramiki kultury pomorskiej (T. Dąbrowska 1977, 123; Czopek 1992, 44; Andrzejowska 1995, 136).

Licznie reprezentowane są fragmenty mis, występujące zasadniczo w trzech odmianach, niewiele się od siebie różniących: misy stożkowate (Ryc. 15g); misy półkuliste (Ryc. 15e, f), wreszcie najliczniej występujące, misy z brzegiem zagiętym do wnętrza (Ryc. 15a-d, 17h). W tej ostatniej grupie widać pewne zróżnicowanie, które przejawia się różnym stopniem zagięcia brzegu. Jedynym sposobem zdobienia mis było dolepianie pseudouszek (Ryc. 15h), co również jest cechą raczej młodszą w ceramice kultury pomorskiej (Czopek 1992, tab. 4, typy

III6-10; Gromnicki 1965, ryc. 1d; Purowski 2004, ryc. 7:32). Symptomatyczny jest natomiast brak mis z wgłębieniem pod krawędzią (profilowanych), masowo występujących na stanowiskach z przełomu okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz jeszcze w horyzoncie zapinek kowalowickich (por. Czopek 1992, tab. 4; Rodzińska-Nowak 1999, ryc. 6:4; 7:4). To kolejna cecha, obok braku ornamentyki rytej, różniąca materiał z Podłęża od jakuszowickiego i mogąca wskazywać na ewentualne młodsze datowanie. Misy z brzegiem zagiętym do wnętrza występowały natomiast jako jedyny rodzaj mis w grobach ze wspominanego już cmentarzyska kultury łużyckiej i pomorskiej w Krakowie Pleszowie, stanowisko 17 (Poleska 2006, 28). Pojawienie się w kilku grobach z tej nekropoli niewielkich fragmentów celtyckich naczyń toczonych na kole, może wskazywać na bardzo późną chronologię części pochówków (najwcześniejszej LT B1) (Poleska 2006, 28-30); niestety sytuacja ta dotyczy jedynie trzech, ubogo wyposażonych grobów (gr. 1403, 1404, 1415), którym trudno w sposób pewny przypisać atrybucję kulturową (Poleska 2006, 28-30)².

W grupie garnków można wyróżnić dwie odmiany: garnki o profilu esowatym (Ryc. 14g, h, i) i o brzegu nachylonym do wnętrza (beczulkowate) (Ryc. 14e, k), a także okazy o cechach obu odmian (Ryc. 14l). Bez względu na typ, spora liczba garnków zdobiona była poprzez karbowanie palcami krawędzi. Garnki (lub fragmenty jajowatych kloszy) reprezentują formy długotrwałe i typowe dla całego obszaru kultury pomorskiej, jakkolwiek w literaturze podkreśla się, że karbowanie brzegów osiąga największą popularność w najpóźniejszej fazie kultury pomorskiej (Czopek 1992, 48; Andrzejowska 1995, 136, ryc. 9). Zdobienie krawędzi odciskami palcowymi spotyka się zresztą nie tylko na garnkach. Prócz pojedynczych przykładów tak ornamentowanych mis (?) (Ryc. 15o), pozyskano cały szereg płaskich talerzy krążkowatych, z których ogromna większość posiada różnego rodzaju odciski palcowe na krawędziach (Ryc. 15j-n). Talerze zdobione na krawędziach, wykonane z gliny z domieszką szamotu, wystąpiły również na cmentarzysku w Krakowie Pleszowie, stanowisko 17 (Poleska 2006, ryc. 4:1405/2; 6:1422/2). Znane są poza tym z szeregu stanowisk kultury pomorskiej, głównie osadowych, z całego zasięgu tej kultury (np. Czopek 1992, tabl. XXVIII, 1, 3; Purowski 2004, ryc. 7:31). Okazy z krawędzią „zapłataną” są wręcz uznawane za jeden z wyznaczników kultury pomorskiej (Szamalek 2002, 185, ryc. 5:7). Znacznie mniej licznie wystąpiły w chatach 1 i 6 w Podłężu talerze z gładką krawędzią. Różnią się one ponadto technologią wykonania (glina z domieszką mineralną), czym w wyraźny sposób odbiegają od większości omawianych

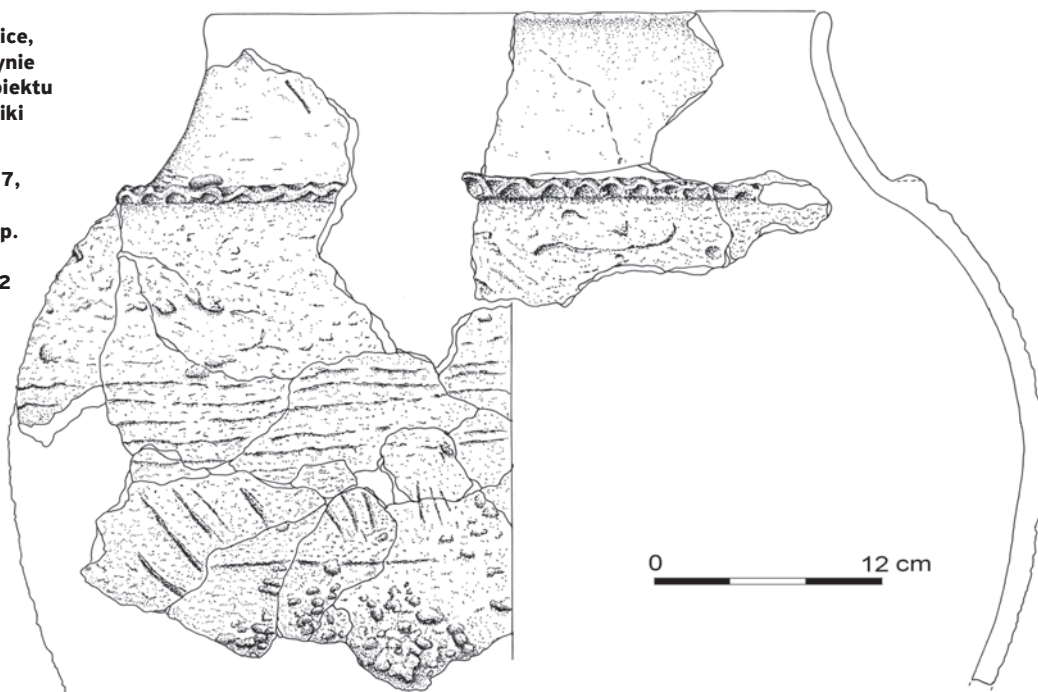

Ryc. 15. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Wybór materiału zabytkowego z obiektu 6 (chata kultury pomorskiej) (a-s, u-z) i obiektu 30 (jama kultury pomorskiej) (t): a-s, v-y – ceramika naczyniowa; t, u – przęśliki, z – ciężarek tkacki (rys. A. Kluzik)

Fig. 15. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A selection of material from object 6 (a Pomeranian culture hut) (a-s, u-z) and object 30 (a Pomeranian culture pit) (t): a-s, v-y – vessel ceramics; t, u – spindle-whorls, z – weaving weight (drawing by A. Kluzik)

Ryc. 16. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Naczynie kultury pomorskiej z obiektu 1352 – skupisko ceramiki (rys. A. Kluzik)

Fig. 16. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A Pomeranian culture vessel from object 1352 – a concentration of ceramics (drawing by A. Kluzik)

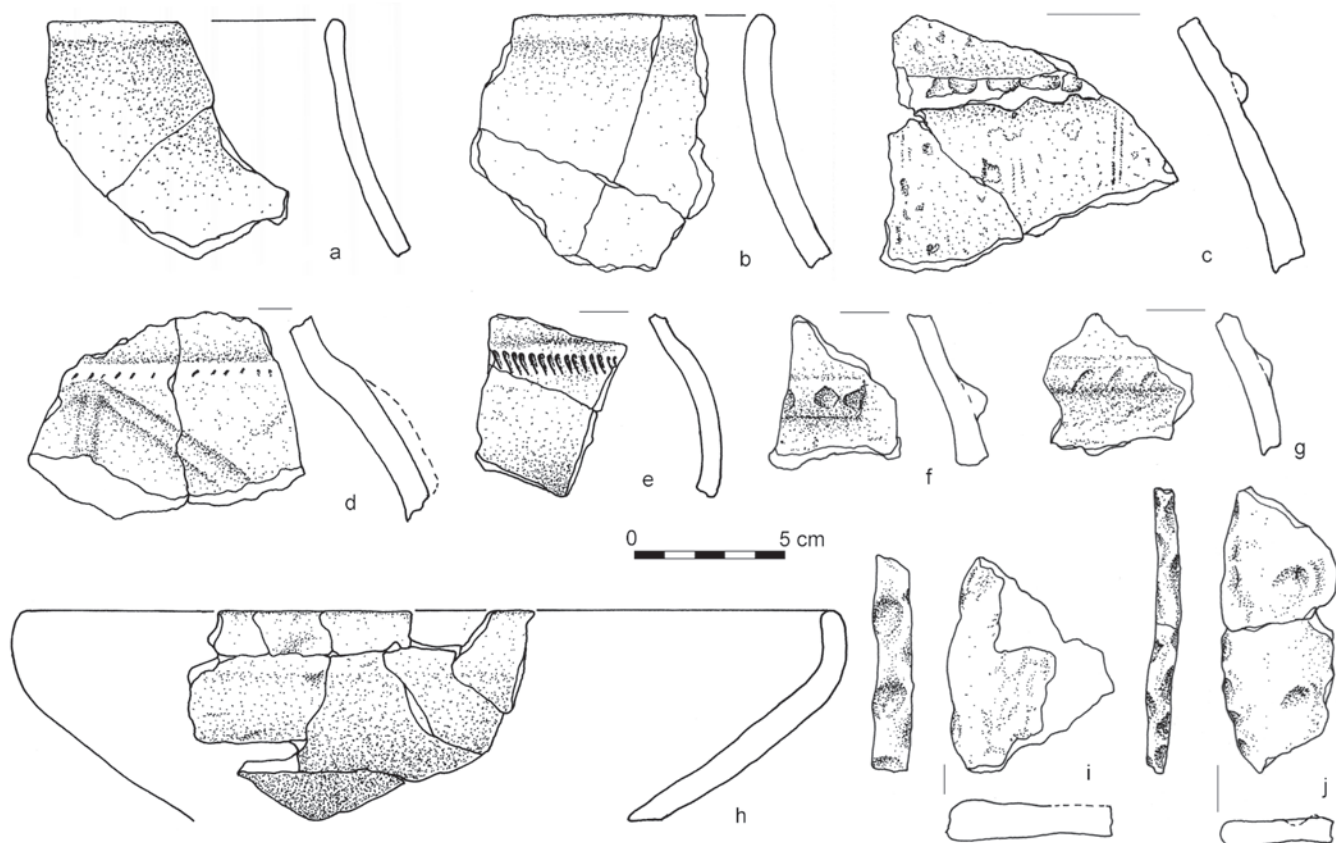
materiałów, wykonanych z gliny z domieszką szamotu (w talerzach głównie gruboziarnistego). Nie można wykluczyć, że są to talerze łużyckie, które znalazły się w wypełniskach chat kultury pomorskiej na wtórnym złożu. Podobna sytuacja może dotyczyć drobnych fragmentów ceramiki solowarskiej (pucharków kielichowatych – Ryc. 15v-y), które liczniej pojawiły się tylko w chacie nr 6, częściowo przecinającej łużycką budowlę słupową nr 357 (Ryc. 2; ar 380/170).

Do interesujących zagadnień należy kwestia występowania łyżeczek glinianych. Fragmenty trzech egzemplarzy zidentyfikowano w chacie nr 6 (Ryc. 15p, q). Co najmniej kilkanaście dalszych fragmentów pochodzi z warstw kulturowych z różnych części stanowiska, m.in. z arów 440-450/140, na których odnotowano koncentrację materiałów kultury pomorskiej (Ryc. 17a-e, h-j). Część egzemplarzy z Podłęża wykonanych jest z bardzo dobrze wyszlamowanej gliny z drobną domieszką mineralną oraz ceramiczną i posiada wygładzone lub wręcz wyblyszczone powierzchnie (Ryc. 15p), zaś niektóre bardziej przypominają ceramikę kuchenną (Ryc. 15q). Żaden z okazów nie nosił śladów wtórnego działania ognia.

Jeden z lepiej zachowanych okazów, z obiektu 6 (Ryc. 15p), w zasadzie nie znajduje odpowiednika w typologii łyżek glinianych zaproponowanej przez A. Michałowskiego (2004). Nawiązuje jedynie do typów IV:1 lub IV:2 (z „jaskółczym ogonem”), które w Wielkopolsce znajdowano w kontekście jastorfskim, a także łużyckim i pomorskim. Charakteryzują się one płaskimi uchwytyami i płytkimi, okrągłymi nabierakami (Michałowski 2004, 127-128, 137-141, ryc. 3, 4).

Egzemplarz z Podłęża posiada jednak bardziej walczkowaty uchwyt i owalny, głęboki nabierak. Tego typu nabieraków w ogóle brak w cytowanej typologii. Analogicznie ukształtowany nabierak posiada łyżka z osady z przełomu okresu halsztackiego i wczesnego okresu lateńskiego w miejscowości Nitzschka w Saksonii (Rauchhaupt 2003, 218, ryc. 3:13). Brak odzwierciedlenia omawianego typu w zestawieniach A. Michałowskiego wynika zapewne ze skupienia uwagi autora głównie na materiałach związanych z kulturą jastorfską (od IV w. p.n.e.). Sugeruje on przy tym, że łyżeczki występowały zawsze w kontekście materiałów o charakterze jastorfskim. Tymczasem nowsze, szerokopłaszczyznowe badania osad kultury łużyckiej i zwłaszcza pomorskiej wyraźnie pokazują, że rozpowszechnienie tych przedmiotów u schyłku epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza była znacznie większe niż dotąd sądzono, również poza terenami objętymi oddziaływaniami jastorfskimi.

Materiałom ceramicznym kultury pomorskiej nie towarzyszą niestety w Podłężu dobrze datowane przedmioty metalowe. W warstwie w pobliżu obiektu 6 znaleziono jedynie ułamek przedmiotu żelaznego, mogącego być fragmentem wielozwojowej sprężyny nawiniętej na żelazną oś zapinki. Tego rodzaju sprężyna mogła być jednak elementem zarówno zapinki jednego z typów późnohalsztackich (np. zapinki z ozdobną nóżką), jak i wczesnolateńskich (np. kowalowskiej). W kontekście datowania schyłku osady pomorskiej intrygująco przedstawia się natomiast kwestia innego przedmiotu. Jest to fragment brązowej, otwartej bransoletki o średnicy ok. 40-50 mm i grubości drutu 3-4 mm, z lekko

Ryc. 17. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Wybór materiału kultury pomorskiej z warstw kulturowych 15 i 491: a-j – ceramika (rys. A. Kluzik)

Fig. 17. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A selection of Pomeranian culture material from cultural strata 15 and 491: a-j – ceramics (drawing by A. Kluzik)

pogrubionym końcem, zdobionej na obwodzie gęstym poprzecznym karbowaniem (Dzięgielewski 2010, ryc. 10). Zabytek został znaleziony na wtórnym złożu, w półziemiance 1027 (pochodzącej z wczesnego okresu rzymskiego), w zachodniej części stanowiska, ok. 1,7 m na północ od koncentracji ceramiki kultury pomorskiej (obiekt 1352) (Ryc. 2). Z ceramiki z tego skupienia zrekonstruowano naczynie w typie klosza (Ryc. 16). Identyczne pod względem rozmiarów i średnicy bransolety, są na obszarach celtyckich datowane dosyć pewnie na LT B1 (Bujna 2005:18-21, 139-140, ryc. 8; Waldhauser *et al.* 1987, ryc. 4:46; Gedl 1978:21, tabl. IV:3, V:7, IX:8, XVI:1; Woźniak 1970:293, tabl. II:4). Zabytek dostał się do wypełniska obiektu z okresu rzymskiego w wyniku jego wypełniania się materiałem z najbliższego otoczenia, a więc również z okolic obiektu 1352. Wydaje się, że związek bransolety z Podłęża ze środowiskiem pomorskim jest najbardziej prawdopodobny. Najstarsze osadnictwo celtyckie w rejonie Podłęża i w ogóle w zachodniej Małopolsce datuje się bowiem dopiero od schyłku LT B2. Należałoby wobec tego przyjąć bardzo późną metrykę osadnictwa kultury pomorskiej w Podłężu

(najwcześniej LT B1b). Datowanie materiałów pomorskich z Podłęża na okres młodszy niż horyzont fibul kowalowickich (LT A-B1) zasugerowano już wyżej na podstawie ceramiki. Taka propozycja datowania osady z Podłęża (lub jej części) nie stoi w sprzeczności z przyjmowanym na bazie zapinek rytmem zaniku osadnictwa kultury pomorskiej w zachodniej Małopolsce (por. Grygiel 2004, 46; Poleska 2006, 31).

Warto wspomnieć o wynikach datowania radiowęglowego, jakie uzyskano dla dziecięcego grobu ciała palnego popielnicowego (obiekt 886)³, odkrytego we wschodniej części stanowiska, już poza zasięgiem materiałów osadowych kultury pomorskiej (Dzięgielewski, w druku, ryc. 10). Do analizy AMS ¹⁴C przekazano próbkę spalonych kości, uprzednio przebadanych przez antropologa. Uzyskano wynik mieszczący się w przedziale *plateau* halsztackiego: 750-390 BC (2σ) / 530-400 BC (1σ). O ile wynik nie został zafałszowany przez znikomą ilość węgla w próbce (zaledwie 0,4 mg C), to z prawdopodobieństwem 68% dopuszcza możliwość datowania pochówku na okres Ha D, jak też na cały starszy okres lateński, do początków LT B1 (por. Brandt 2001, ryc. 3).

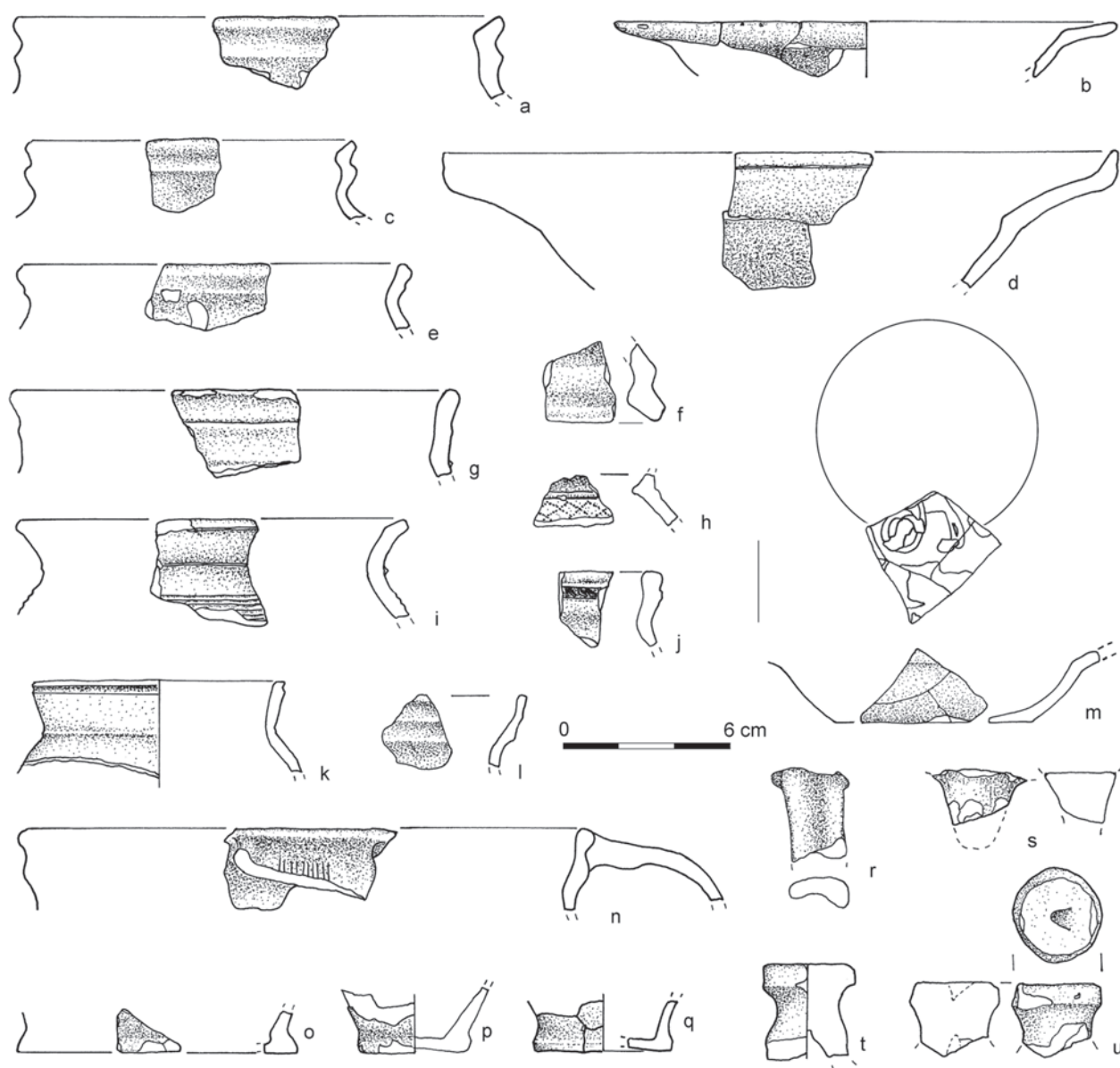
Odkrycie znacznej serii materiałów kultury pomorskiej w Podłężu, obok ważnych wyników opracowania materiału z Krakowa Pleszowa (Poleska 2006), dostarczyło cennych danych, pozwalających uzupełnić stan wiedzy o odcinku prehistorii Małopolski, który do tej pory określany był jako okres załamania osadnictwa

(Rydzewski 1997, 273), pomiędzy schyłkiem kultur o tradycjach epoki brązu, a pojawieniem się pierwszych zespołów kultury lateńskiej. Wydaje się, że obecnie można w sposób pełniejszy pokusić się o wyjaśnianie genezy osadnictwa kultury pomorskiej w omawianej części Polski oraz charakter relacji w jakich pozostawało z centrami kulturowymi środkowej Europy (por. Dziegielewska, w druku). (K.D.)

■ 6. MATERIAŁY ŚREDNIOWIECZNE I NOWOŻYTNE

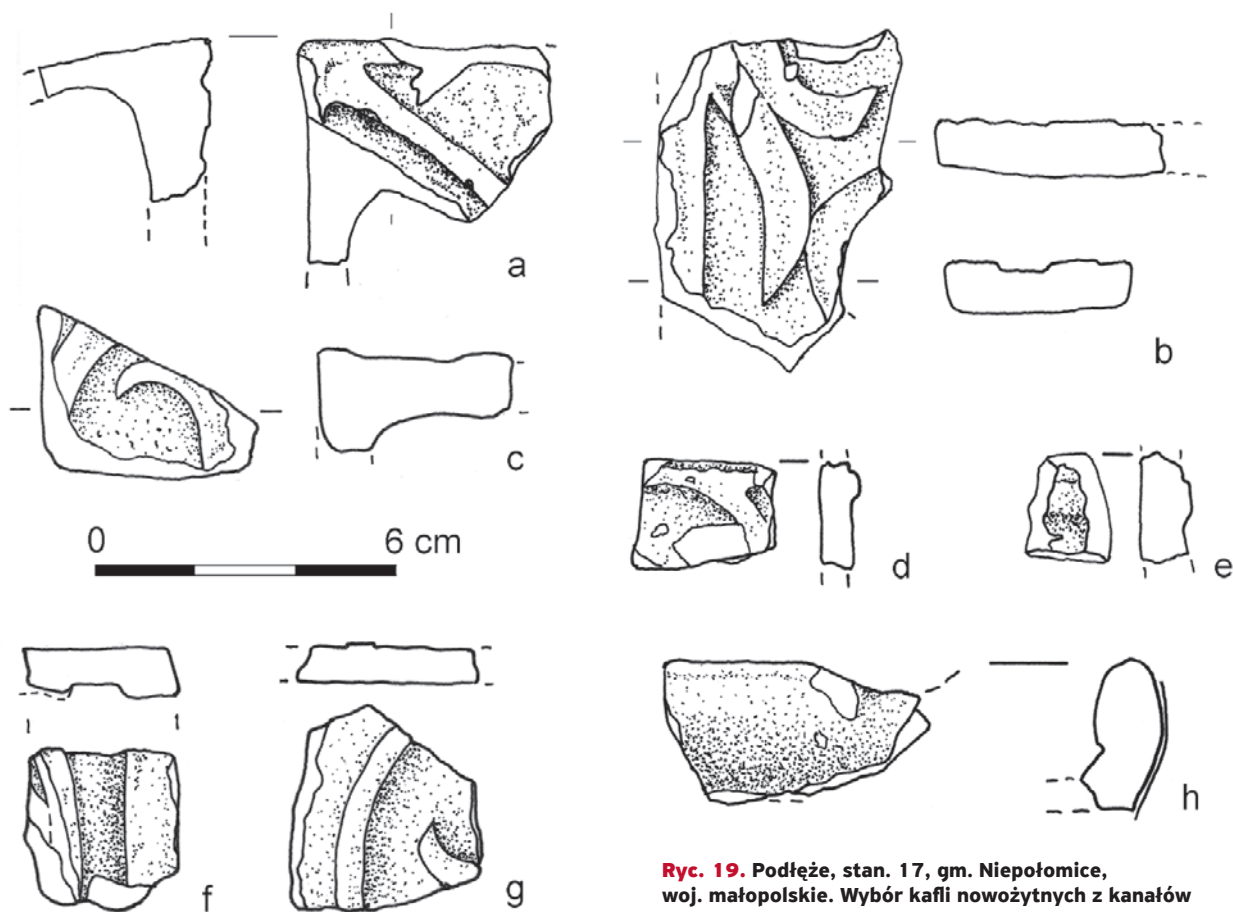
Na obszarze całego stanowiska notowano znaczne ilości zabytków ceramicznych i żelaznych, datowanych na ostatnie stulecia (łącznie kilka tysięcy fragmentów).

Materiały te zalegały głównie w warstwie ornej i pozyskiwano je przy ręcznym ściąganiu resztek humusu po odsłonięciu powierzchni wykopów przez sprzęt mechaniczny (tzw. poziom A-B). Spore ilości materiału nowożytnego zalegały także w warstwie mechanicznej B-C, która z reguły stanowiła strop warstw kulturowych o prehistorycznej metryce (w. 15, 754, 1012). Pewne ilości materiałów pozyskano z eksplorowanych ręcznie warstw o niejasnej genezie, które okazały się nowożytnymi nawarstwieniami o charakterze deluwialnym (np. w. 490, 1071). Najliczniejszych jednak źródeł dostarczyły systemy starorzeczy i kanałów powodziowych Podlężanki (Ryc. 2), w wypełniskach których zalegały tysiące artefaktów, pochodzących głównie ze zniszczonych partii

Ryc. 18. Podlęża, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Wybór ceramiki późnośredniowiecznej i nowożytnej z kanałów powodziowych i starorzeczy Podlężanki – obiekty 676, 678 (rys. A. Kluzik)

Fig. 18. Podlęża, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A selection of late medieval and modern ceramics from flood canals and old river beds of Podlężanka – objects 676, 678 (drawing by A. Kluzik)

Ryc. 19. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Wybór kafli nowożytnych z kanałów powodziowych i starorzeczy Podłężanki – obiekty 676, 678 (rys. A. Kluzik)

Fig. 19. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. A selection of modern tiles from flood canals and old river beds of Podłężanka – m objects 676, 678 (drawing by A. Kluzik)

osady, lecz także przyniesionych przez powódzie (por. Dziągiewski *et al.* 2008). Natomiast stosunkowo niewielkiej liczby zabytków dostarczyły obiekty, będące śladem działalności człowieka. Większość z nich była zresztą związana z walką człowieka z żywiołem wody. Trzeba pamiętać, że do czasu austriackiej regulacji Podłężanki (XIX w.), rzeka swobodnie meandrowała na obszarze niemal całej równiny zalewowej, między wsiami Podłęże i Zakrzowiec (Ryc. 1).

Spośród 111 obiektów nowożytnych, 22 to starorzecza, kanały powodziowe lub kotły eworsyjne, związane z gwałtownymi powodziąmi (a zatem obiekty naturalne). Oprócz tego odnotowano w różnych częściach stanowiska 26 rowów melioracyjnych (Ryc. 2) oraz relikty dwóch drewnianych mostów (średniowiecznego i nowożytnego), a także 45 jam posłupowych, związanych z konstrukcją mostów i innych urządzeń hydrotechnicznych.

Jedyny obiekt nieruchomy datowany w sposób pewny na późne średniowiecze, to zachowany w szczątkowej postaci drewniany most. Trzy belki dębowe z tego obiektu zostały wydатовane metodą dendrochronologiczną na I. połowę XIV w. Reliktom mostu towarzyszyła jedna głęboka jama posłupowa. Stanowił on prawdopodobnie część traktu pieszego (?) prowadzącego z Zakrzowca do Podłęża i był przerzucony albo przez jeden z kanałów, albo przez starorzecze nieistniejącego dziś dopływu

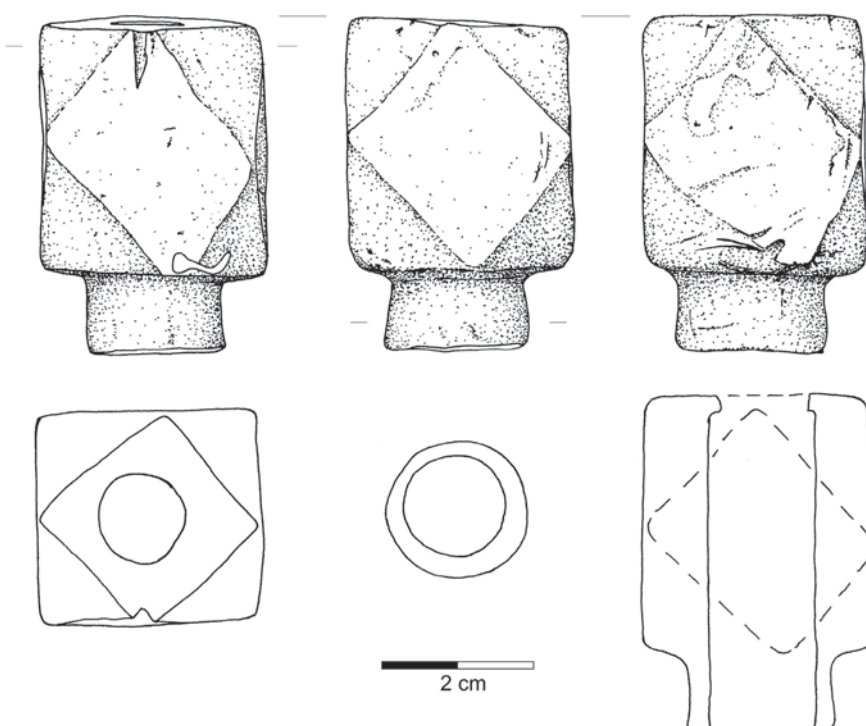
Podłężanki (prawdopodobnie zasypanego w okresie austriackiej regulacji Podłężanki). Most z okresu nowożytnego (obiekt 319) został zbudowany ponad jednym z większych rowów (obiekt 308), w pobliżu jego ujścia do wspomnianego już paleokoryta jednego z dopływów Podłężanki. Drewno sosnowe z jego konstrukcji, pobrane do badań dendrochronologicznych nie pozwoliło uzyskać pewnych dat, jednak zdaniem prof. Marka Krąpca z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, są przesłanki by datować je na wiek XVIII.

Ponadto odkryto 6 jam, nie związanych z melioracją doliny, których pierwotną funkcję trudno obecnie wskazać, oraz 1 palenisko. Zadokumentowano także pozostałości dziewięciu nowożytnych (współczesnych?) dróg, zachowanych najczęściej tylko w postaci kolein, czytelnych w stropie warstw kulturowych. Wreszcie należy wspomnieć o grobie szkieletowym bez wyposażenia (obiekt 233), datowanym metodą AMS C14 na 1520-1960 AD (95% prawdopodobieństwa) / 1640-1800 AD (68% prawdopodobieństwa)⁴.

Materiał ceramiczny (ceramika naczyńowa oraz kafele), który można datować na szeroko pojęte średniowiecze

Ryc. 20. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Ołowiana głowica buławy (rys. A. Kluzik)

Fig. 20. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. The leaden head of a mace (drawing by A. Kluzik)

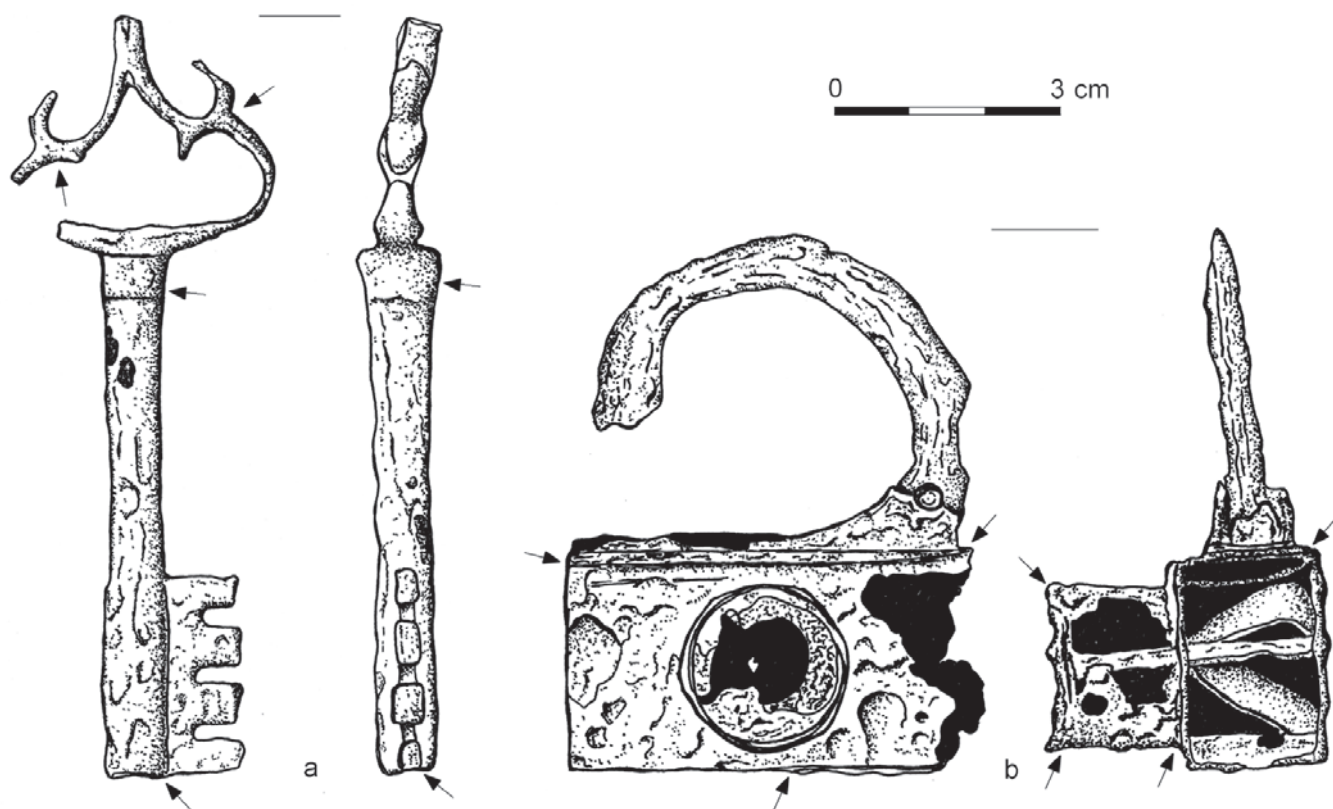
oraz okres nowożytny i współczesny (XIX-XX w.) jest trudny do analizy⁵. Przeważają fragmenty małe (do 5 cm²), często o powierzchniach zniszczonych, głównie na skutek procesów redepozycyjnych (szczególnie dotyczy to materiałów pochodzących ze starorzeczy), niewiele jest też ułamków charakterystycznych (zob. Tynieć-Kępińska 2003, 221).

Ceramika średniowieczna jest reprezentowana zdecydowanie mniej licznie niż nowożytna i współczesna. Brak materiałów datowanych na wczesne fazy wczesnego średniowiecza, wystąpiły natomiast ze schyłku tego okresu (XII-XIII w.). Analizowane ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych wykonano z glin żelazistych schudzonych domieszką piasku drobno- i średnioziarnistego (grupa VI wg Radwańskiego 1968, 17). Pochodzą z wypału w atmosferze utleniającej oraz jednostkowo redukcyjnej. Ich powierzchnie są najczęściej twarde, szorstkie, zwykle barwy szaro- i brunatnoceglastej lub ciemnoszarej, niemal wręcz czarnej. Na części fragmentów są widoczne ślady obtaczania. Nieliczne zachowane brzegi są lekko wygięte na zewnątrz, mają krawędzie ścięte na zewnątrz lub zaokrąglone, zbliżone do typów 51-52 wg Radwańskiego (1968, 63, ryc. 38).

Ceramikę późnośredniowieczną wykonano z glin żelazistych należących do grup I-III wg Wałowy (1979, 35). Nowością jest tzw. ceramika ilżecka wytwarzana z glin kaolinitowych. Więcej jest również naczyń wypalanych redukcyjnie. Niektóre fragmenty noszą ślady hartowania (nieregularne ciemne plamy na powierzchni). Powierzchnie są na ogół twarde, szorstkie o barwie beżowej, jasnoceglastej oraz różnych odcieniach

szarości. Przełomy są jedno- i dwubarwne. Większość naczyń lepieno techniką taśmowo-ślizgową, a następnie zwykle silnie obtaczano. Fragmenty brzegów są profilowane o krawędziach zaokrąglonych lub płaskich (zbliżone do typów 4a i 4c wg Wałowy; Wałowy 1979, 121, tabl. V) (ryc. 18a, c), niektóre z wrębami na pokrywki. Analizowane ułamki den noszą zarówno ślady stosowania podsypki, jak i odcinania. Motywy ornamentacyjne ograniczają się do poziomych, dookólnych żłobków oraz odcisków stempelka (prostokąci), ponadto spotyka się zdobienie krawędzi przez naciskanie nań palcami. Na części fragmentów pojawia się szkliwo kryjące o barwie zielonej lub brązowej oraz przezroczyste. Występuje ono jedno- i obustronnie, zwykle jednak nie można określić jego maksymalnego zasięgu, ze względu na rozdrobnienie materiału. Uniemożliwia ono również rekonstrukcję form naczyń. Z pewnością większość ułamków pochodzi z garnków, a znaleziska uch taśmowatych wskazują na obecność garnków z uchami oraz dzbanów. Nieliczne fragmenty można łączyć z misami. Wśród materiału ceramicznego datowanego na ten okres wyróżnia się kilka ułamków wykonanych z gliny bez widocznej domieszki schudzającej, wypalonych redukcyjnie na kolor jasnoszary. Prawdopodobnie pochodzą z tego samego cienkościennego (grubość ścianek ok. 2 mm), toczzonego naczynia z pokrywką (zachował się duży fragment tejże, zdobiony ornamentem regularnych, dookólnych szerokich żłobków). Staranność wykonania pozwala zaliczyć go do ceramiki luksusowej.

W materiale nowożytnym i współczesnym gros fragmentów wykonano z glin żelazistych. Zostały wypalone

Ryc. 21. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. a – klucz nowożytny z warstwy 1012; b – kłódka nowożytna z obiektu 1078. Strzałkami zaznaczono miejsca występowania resztek okładziny mosiężnej (rys. A. Kluzik)

Fig. 21. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. (a) – a modern key from layer 1012; (b) – a modern padlock from object 1078. Areas where a brass lining remains are marked with arrows (drawing by A. Kluzik)

w atmosferze utleniającej na różne odcienie barwy ceglastej lub beżowej. Tak zwana ceramika ilżecka oraz siwa (redukcyjna) stanowią niewielki procent zespołu. Do mas ceramicznych jako domieszkę stosowano piasek drobno- i średnioziarnisty, chociaż często można zauważyć pojedyncze większe ziarna. W niewielkich ilościach dodawano też szamot. W analizowanych fragmentach domieszka schudzająca stanowi najczęściej około 10% masy ceramicznej (por. Kociszewski, Kruppé 1974, 48, ryc. 9). W części fragmentów, zwłaszcza toczonech, domieszka jest niewidoczna gołym okiem. Naczynia wykonywano dwiema technikami: taśmowo-ślizgową połączoną z silnym obtaczaniem oraz toczenia na kole szybkoobrotowym (dotyczy to zwłaszcza materiału współczesnego). Na dnach obserwuje się zarówno ślady stosowania podsypki, jak i odcinania. Na powierzchniach części ułamków zachowało się szkliwo. Kładziono je albo wyłącznie w partii brzegowej, albo powlekano nim całe wnętrza (obecność szkliwa w części przydennej i na dnach). Fragmenty datowane na czasy późnonowżytnie i współczesne zwykle noszą je na obu powierzchniach, czasami łącznie z zewnętrzną powierzchnią dna. Często stosowano inną barwę wewnątrz, a inną z zewnątrz. Występują różne odcienie zieleni i brązu, a także żółci, rudości oraz barwa czekoladowa po niemal czarną.

Na większości fragmentów szkliwo jest źle zachowane. Odspojenia i zmatowienie są zwykle wynikiem procesów redepozycyjnych i warunków zalegania, natomiast niejednorodne rozpróśnienie barwnika, spękania i nieroztopione ziarenka piasku wskazują na niskie umiejętności garncarzy, którzy nie w pełni opanowali sztukę szkliwienia. Niekiedy pod glazurę stosowano pobiałę. Spotyka się też fragmenty tylko z warstwą angoby - nieposzkliwione (Ryc. 18p). Ornamentyka jest dość uboga; zawsze mamy do czynienia jedynie z fragmentem kompozycji. Przeważają dekoracje żłobkami, które mogą być ryte lub wykonywane szablonem. Umieszczano je zwykle na górnej partii brzuśca lub na szyi. Żłobki są mniej lub bardziej płytkie o V- lub U-kształtnym przekroju, mają różne szerokości, i są rozmieszczone mniej lub bardziej gęsto, przy czym moduł odległości często nie jest jednakowy (Ryc. 18i). Występują też odciski stempelka (romby, prostokąty) lub nakłucia układające się w motyw rombów (Ryc. 18h), a także listewki plastyczne umieszczane zwykle na szyjce. Dekoracyjność żłobków czy stempelka podnosiło szkliwo, którym pokrywano naczynia. Niekiedy, by uwypuklić elementy ornamentu, szkliwiono je w innym odcieniu. Zdobiono też naczynia wzorami nanoszonymi angobą lub angobą i szkliwem. Ten rodzaj dekoracji zaobserwowano głównie na

Ryc. 22. Podłęże, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Widok od N na równinę zalewową we wschodniej części stanowiska, na której obszarze położona jest osada z III okresu EB i okresu lateńskiego. Na pierwszym planie obiekt 811 – starorzecze Podłężanki z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz obiekt 701 – nowożytny rów melioracyjny (fot. K. Dziegielewski)

Fig. 22. Podłęże, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. The view from N at the flood plain at the eastern part of the site, where the settlement from the BA III period and the La Tène period are located. The first plan comprises object 811 – the old river bed of Podłężanka from the Bronze Age and the early Iron Age, and object 701 – a modern drainage ditch (photo by K. Dziegielewski)

talerzach (Ryc. 18m), jednak ułamki są tak małe, że nie można określić rodzaju motywów.

Zachowane brzegi są z reguły nieprofilowane lub profilowane słabo, lekko wychylone na zewnątrz (Ryc. 18i) albo proste (Ryc. 18g, k), o krawędziach zaokrąglonych lub ukośnie ściętych. Dna w większości przypadków są płaskie lub ścieniają się ku środkowi, a jednostkowo wklęsłe (Ryc. 18p, q). Zwykle są słabo wyodrębnione.

Jak już wspomniano, rozdrobnienie ceramiki naczyniowej nie pozwala, poza nielicznymi wyjątkami (talerze), na jednoznaczne określenie form. Na podstawie analogii do innych stanowisk (Czopek, Lubelczyk 1993; Lubelczyk 1994; Lelek 2004) można domyślać się przewagi garnków (też z uchami) oraz dzbanów. Zachowane fragmenty nóżek (Ryc. 18s) sugerują obecność patelni albo garnków na nóżkach. Nieliczne są fragmenty mis. Znajdowane są też ułamki pokrywek (dzwony i uchwyty) (Ryc. 18t, u). Wystąpiły również małe naczynka, być może używane do przechowywania leków albo kosmetyków (Ryc. 18p, q).

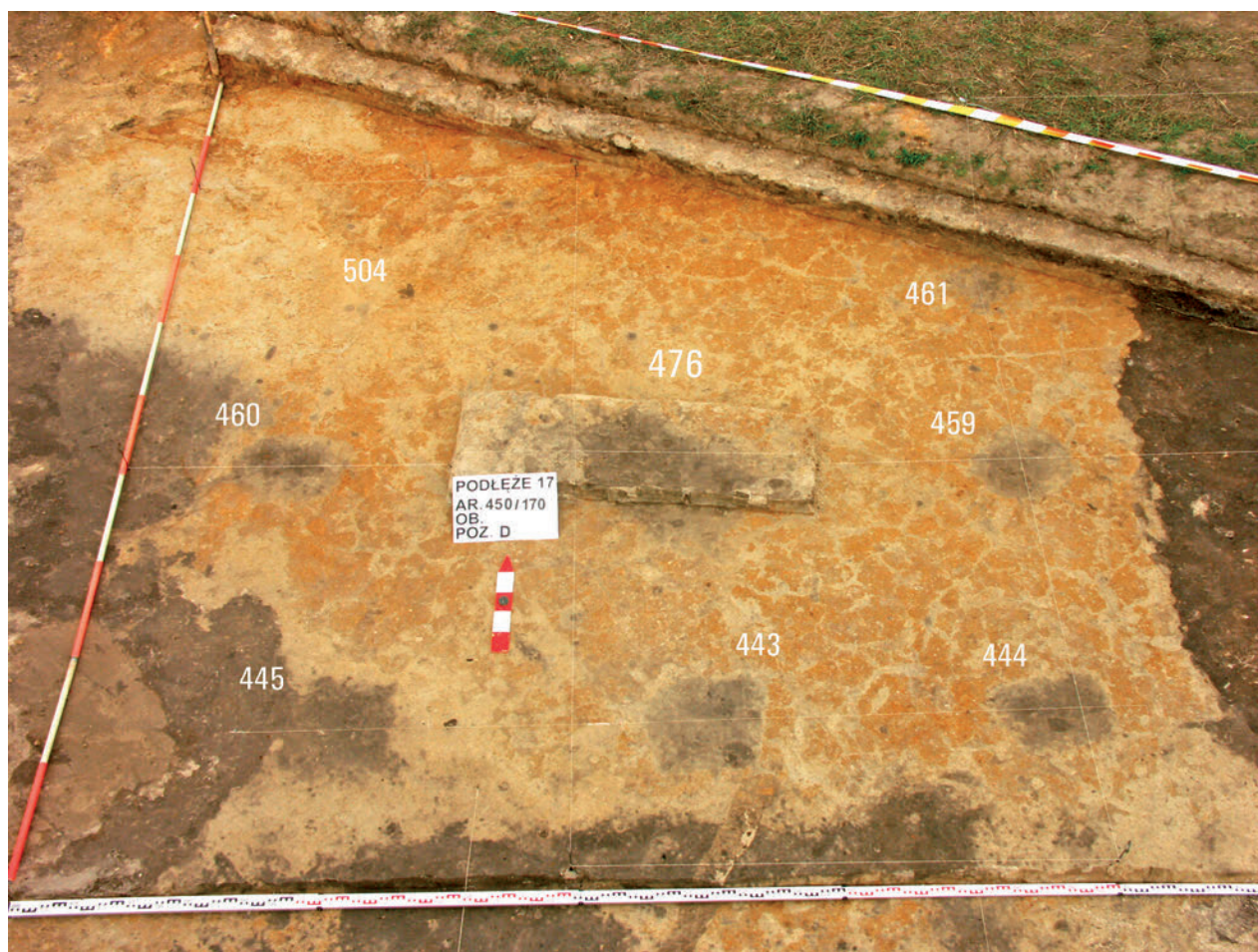
W materiale nowożytnym, wśród form posiadających cechy umożliwiające datowanie, przeważa XVII-XVIII-wieczny; form, które można by datować na wiek XVI jest niewiele. Większość ułamków można jednak jedynie ramowo zakwalifikować jako materiał nowożytny lub współczesny.

Wśród analizowanej ceramiki nieznaczny odsetek stanowią drobne fragmenty kaflí. Należą one zarówno do lic (Ryc. 19c-e), jak i do komór oraz elementów wystroju pieców (fragment zwieńczenia? – Ryc. 19h). Są to kafle płytowe wykonane w matrycach, zdobione

ornamentem reliefowym. Ich lica pokrywa z reguły glazura zielona, rzadziej niebieska oraz biała. Ornamenty z powodu zbyt dużego rozdrobnienia nie dają się zrekonstruować, ale można domyślać się stylizowanych motywów roślinnych lub dekoracji geometrycznej (Ryc. 19b, c, g). Poza kaflami jednobarwnymi występują fragmenty dwubarwne (inna barwa tła, inna ornamentu). Wydaje się, iż mamy do czynienia głównie z pozostałościami kaflí dziewiętnastowiecznych⁶.

W przypadku zabytków metalowych funkcji ogromnej ilości spośród nich nie udało się określić. W grupie zidentyfikowanych najliczniej są reprezentowane żelazne, ręcznie kute gwoździe. Często są również różnego rodzaju okucia i fragmenty sprzętów rolniczych (np. widel). Wystąpiły także fragmenty ostróg i podkówek do butów.

Ze względu na formę i surowiec, znaleziskiem zupełnie wyjątkowym jest średniowieczna głowica buławy, odlana z ołowiu, znaleziona w warstwie humusu. Ma kształt prostopadłościanu o ściętych narożach (czternastościan) z krótką tulejką (Ryc. 20). Do jej osadzania na trzonku służył przebity na wylot, niemal walcowaty otwór przechodzący we wspomnianą tulejkę. Głowicę wykonano niestarannie. Jest wyraźnie niesymetryczna, a powierzchnie ścianek pokrywają nacieki i niewielkie zagłębienia. Na górnej płaszczyźnie zachowały się pozostałości szwu odlewniczego ze śladami piłowania, a jeden z wierzchołków jest rozcięty. Uszkodzenie to powstało w czasie użytkowania broni, nie można jednak jednoznacznie stwierdzić czy stało się to w wyniku walki.

Ryc. 23. Podłężę, stan. 17, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. Obiekt 476 – częściowo zachowana budowla słupowa kultury łużyckiej z okresu halszackiego. Po prawej i lewej stronie – fragmenty nowożytnych kanałów powodziowych (fot. R. Szczerba).

Fig. 23. Podłężę, site 17, Niepołomice commune, małopolskie voivodeship. Object 476 – a partly preserved building with post construction from the Hallstatt period of the Lusatian culture. To the right and the left – fragments of modern flood canals (photo. by R. Szczerba)

Ołowiane głowice buław należą do rzadkości nie tylko na terenie Polski⁷. Nietypowa jest również forma naszego zabytku. Najbardziej jest on zbliżony do typu II według A.N. Kirpitschnikova (1966, 47-57)⁸, różni się jednak odcieniem posiadaniem tulejki. Niewielkie rozmiary (wysokość z tulejką – 44 mm, szerokość 30 mm) są przesłanką, by datować go na schyłek wczesnego średniowiecza (XIII w.), jednak obecność tulejki, w którą głowice typu II zaczęto wyposażać w wieku XIV dopuszcza też późniejszą datację.

Bardzo prosta forma oraz miejsce odkrycia (bez konkretnego kontekstu kulturowego, w pobliżu traktu wiodącego z Krakowa na Ruś) nie ułatwiają znalezienia odpowiedzi na pytanie o pochodzenie głowicy. Tego rodzaju buław używały przed wszystkim niższe warstwy społeczne (kupcy, rzemieślnicy, chłopci), jednak w Polsce nie był on popularny. Buława mogła trafić na

nasze ziemie bezpośrednio z terenu Rusi lub z Węgier, ale nie można też wykluczyć, że jest to wyrób miejscowy. Ku temu twierdzeniu skłaniają coraz częstsze znaleziska głowic buław na obszarze Polski. Wykonanie glinianej formy w przypadku tak prostego przedmiotu nie wymagało wyjątkowych umiejętności, nie brakowało też surowca.

Cennych danych dostarczają monety, wśród których można wymienić szóstak koronny Jana Kazimierza oraz kilka monet z XIX i XX wieku. Do ciekawszych znalezisk należą też dwie kłódki żelazne (Ryc. 21b) oraz klucz żelazny (Ryc. 21a). W przedmiotach tych zastosowano jako dekorację blachę mosiężną. Niestety stopień jej zachowania nie pozwala na rekonstrukcję okładziny. Ozdobny uchwyt klucza (częściowo uszkodzony) wykazuje cechy stylu gotyckiego, jednak ukształtowanie pióra jest już nowożytne. Można go zatem datować na wiek XIX. Kłódki są wyrobami mało charakterystycznymi. Mają U-kształtny kabłąk i prostokątne skrzynie, w których umieszczono mechanizm zamykający. Otwór na klucz chroni tulejowata obudowa z blachy. Nie można wykluczyć, iż kłódki powstała w pracowniach kłódkarzy świątlickich. Masowa produkcja wyrobów tego typu zaczęła się Świątlickach Górnych pod Krakowem jeszcze w wieku XVIII i trwała do początku wieku XX

(Kwaśniewicz 1962, 138). Wydaje się, iż na ten okres można datować kłódkę z Podłęża.

Charakter pobytu człowieka w czasach średniowiecza i nowożytności w podmokłej dolinie Podłężanki ograniczał się, jak można stwierdzić na podstawie obiektów nieruchomych i silnie rozdrobnionego materiału zabytkowego, jedynie do działalności gospodarczej, a ściślej – rolniczej. Ta ostatnia wymagała jednak sporych nakładów pracy przy melioracji, szczególnie w czasach niekorzystnych warunków klimatycznych, jakie panowały w czasie tzw. małej epoki lodowej (do XIX w.).

PRZYPISY

- 1 Grób 1405 z Krakowa Pleszowa, stanowisko 17, określony został przez autorkę opracowania tego stanowiska, P. Poleską, jako „późnołużycko-pomorski”, podobnie jak cała młodsza (północna) część cmentarzyska kultury łużyckiej, licząca ok. 14 grobów (Poleska 2006, 23-32). Wydaje się, że mimo synkretycznego charakteru większości zespołów z tej nekropoli, niektóre z nich można łączyć w sposób pewniejszy z kulturą pomorską. Może to dotyczyć nie tylko grobów 1418 czy 1432 (Poleska 2006, 27), ale także interesującego nas grobu 1405. Może za tym przemawiać obecność talerza krążkowego ze zdobioną palcowo krawędzią. W zachodniej Małopolsce talerze zdobione w ten sposób występują raczej tylko na stanowiskach kultury pomorskiej, podczas gdy ogromne serie z osad młodszych faz kultury łużyckiej zawsze posiadają gładkie krawędzie (np.: Rydzewski 1989; Bazieli 1993, 123; Suder 2000, 196; Pieróg 2003, 56). Popielnica z grobu 1405 w Pleszowie posiada co prawda analogię w postaci naczynia z Kwaczały (Durczewski 1948, tabl. XXXIV, 18), jednak to ostatnie nie musi być łużyckie, ponieważ pochodzi z partii materiałów znalezionych w tej miejscowości, o których kontekście nic nie wiadomo (Durczewski 1948, 66). Mieści się ono tak w łużyckim jak i w pomorskim asortymencie form naczyń. Bliższą analogię dla popielnicy z Pleszowa stanowi natomiast wspomniana urna z grobu kloszowego kultury pomorskiej z Ryczywołu, pow. Kozienice (Pogodzińska 2004, 71-72).
- 2 Ponadto w grobie 1416 (pomorskim?/łużyckim?), wystąpił niewielki fragment bransolety brązowej o cechach lateńskich (Poleska 2006, 30). Inna możliwość, którą trzeba wziąć pod uwagę analizując te pochówki, to wtórne przedostanie się pojedynczych ułamków ceramiki toczzonej i ułamka bransolety do wypełnisk starszych grobów, już w trakcie osadnictwa celtyckiego w Pleszowie. Sytuacje tego typu na stanowiskach wielokulturowych nie należą do rzadkości. Przeciwno tej możliwości świadczy jednak wykluczanie się stref osadnictwa z okresu halszackiego i lateńskiego na stanowisku.
- 3 Autorką opracowania materiału kostnego z grobu 886 jest mgr Barbara Szybowa z Instytutu Archeologii UJ, której składam gorące podziękowania. Datowanie AMS C14

Głównym problemem były zapewne częste powodzie. Jak na brak śladów stałego osadnictwa na omawianym obszarze, liczba materiałów ceramicznych i metalowych jest relatywnie wysoka. Wydaje się to świadczyć o intensywnym wykorzystaniu rolniczego obszaru doliny. Zapewne teren ten odgrywał też naturalną rolę zaplecza i pogranicza dwóch osad (Podłęża i Zakrzowca), co mogło sprzyjać m.in. deponowaniu na tych terenach różnego rodzaju odpadków. W trakcie analizowania materiału zabytkowego trudno oprzeć się wrażeniu o takim właśnie jego charakterze. (B.Ch., K.D.)

- wykonał prof. Tomasz Goslar z Poznańskiego Laboratorium Radiowęglowego (nr próby lab. Poz-14696).
- 4 Datowanie AMS C14 wykonał prof. Tomasz Goslar z Poznańskiego Laboratorium Radiowęglowego (nr próby lab. Poz-14706).
- 5 Materiał przejrano wstępnie dla potrzeb niniejszego raportu. Przy analizie uwzględniono cechy opisu ceramiki zawarte w opisie tabelarycznym dla stanowisk Kraków-Bieżanów 27 i Kraków-Rząka 1 (Tyniec-Kępińska 2003, dysk CD; tam dalsza literatura przedmiotu).
- 6 Bardzo podobne, ale większe fragmenty kafla znaleziono w trakcie badań dworu w Maniowach na Podhalu (niepublikowane badania B. Chudzińskiej, A. i B. Szybówiczów).
- 7 Dotychczas z terenu Polski są znane 4 okazy wykonane w całości z tego metalu: z Młodzikowa, pow. Środa Wielkopolska (Leciejewicz, Łosinski 1960, 108, 109, ryc. 6:1), Czerwna-Czerwienia, pow. Tomaszów Lubelski, Pułtusk, pow. loco (Michalak 2006). Wytwarzano również głowice, w których z ołowiu wykonywano jedynie wnętrza. Otulano je koszulką z innego metalu, zwykle brązu.
- 8 Głowice typu II są najczęściej znajdowane na obszarze Rusi (ponad 60 egzemplarzy – zob. Michalak 2006, 106), gdzie są datowane na XII-XIII w., chociaż niektórym przypisuje się starszą, jedenastowieczną metrykę, jak np. okazowi z Połocka. Większość odkryto na terenie grodów Rusi południowej, zniszczonych w czasie najazdu tatarskiego w roku 1248. Ich obszar występowania jest jednak znacznie rozleglejszy i obejmuje Bułgarię Nadwołżańską, Nizinę Panońską, a także strefę bałtycką (Łotwa, Szwecja). Pojedyncze znaleziska są znane również z terytorium Rumunii i Słowacji. Nie można także wykluczyć ich obecności w Europie Zachodniej. W Polsce znaleziono je w następujących miejscowościach: Bogucin, pow. Olkusz, woj. małopolskie; Ciechanów, pow. loco; Pułtusk, pow. loco; Skierniewice, pow. loco – 2 egz.; Czerwno-Czerwien, pow. Tomaszów Lubelski; Ogrodzieniec, pow. Zawiercie; Mielnica Duża, pow. Konin – 2 egz.; Warszawa-Olszyna Grochowska, pow. loco (Michalak 2006, 104, ryc. 1). Ostatnio na głowicę typu II natrafiono w rejonie Gliwic (informacja mgr mgr A. Michalaka i R. Zdaniewicza, za którą bardzo dziękujemy).

Bibliografia

- Andrzejowska M. 1995. Ponowne spojrzenie na kwestię periodyzacji cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia. W: T. Węgrzynowicz et al. (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24-26 listopada 1993*. Warszawa, 127-140.
- Arct J., Matoga A. 1995. Korytnica znana i nieznaną. W: T. Węgrzynowicz et al. (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24-26 listopada 1993*. Warszawa, 171-188.
- Bazielich M. 1992. Młodsza faza osady kultury łużyckiej na stanowisku Mogiła 62, 62A i 62B w Krakowie-Nowej Hucie. W: S. Czopek (red.), *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. Materiały z konferencji – Rzeszów, 17-20.09.1991*. Rzeszów, 139-154.
- Bazielich M. 1992a. Osada kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Mogile na stan. 62. Część I. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 15, 73-136.
- Bazielich M. 1993. Osada kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Mogile na stan. 62. Część II. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 16, 103-146.
- Brandt J. 2001. *Jastorf und Latène. Kultureller Austausch und seine Auswirkungen auf soziopolitische Entwicklungen in der vorrömischen Eisenzeit*. (= *Internationale Archäologie* 66). Rahden/Westf.
- Bujna J. 2005. *Kruhový šperk z laténských ženských hrobov na Slovensku*. Nitra.
- Byrska M., Fraś M., Matoga A., Pieróg I., Przybyła M.M., Stefański D. 2006. Wstępne wyniki ratowniczych badań archeologicznych na wielokulturowych stanowiskach 8, 11, 12, 14, 15 i 20 w Krakowie-Bieżanowie, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Tom 2. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 491-508.
- Czekaj-Zastawny A., Drobniewicz B., Jarosz P., Kadrow S., Kozłowski J. K., Machowski W., Mianowska I., Naglik R., Rodak J. 2003. Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych w 2000 roku na stanowiskach na trasie projektowanej autostrady A-4 w woj. małopolskim. W: Z. Bukowski (red.), *Raport 2000. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za rok 2000* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 282-308.
- Czekaj-Zastawny A., Jarosz P., Kadrow S. 2002. Badania ratownicze na trasie projektowanej autostrady A-4 w woj. małopolskim (sezon 2000-2001 – neolit i wczesna epoka brązu). *Acta Archaeologica Carpathica* 37, 19-45.
- Czopek S. 1992. *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*. Rzeszów.
- Czopek S., Lubelczyk A. 1993. *Ceramika rzeszowska XIV-XVIII w.* Rzeszów.
- Dąbrowska T. 1977. Próba ustalenia chronologii względnej cmentarzysk kloszowych z obszaru Mazowsza. *Wiadomości Archeologiczne* 42/2, 117-136.
- Durczewski Z. 1946. *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. I (syntetyczna)* (= *Prace Prehistoryczne* 4 (1939-1946)). Kraków.
- Durczewski Z. 1948. *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. II (materiały)* (= *Prace Prehistoryczne* 6). Kraków.
- Dzięgielewska M., Dzięgielewski K. 2008. Na rubieżach celtyckiego świata. Badania wioski sprzed 2200 lat w Podłężu koło Krakowa. *Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego* 99. Kraków, 55-60.
- Dzięgielewska M., Dzięgielewski K. 2010. Podłęże, Fundstelle 17, Gem. Niepołomice, Kreis Wieliczka, Małopolska (Polen). Multikulturelle Fundstelle (u.a. keltische Siedlung). W: S. Sievers, O.H. Urban, P.C. Ramsel (red.), *Lexikon zur keltischen Archäologie* (= *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 73), Wien. (w druku)
- Dzięgielewska M., Dzięgielewski K., Nowak M., Szczerba R. 2006. Osada grupy wyciąsko-złotnickiej oraz osada ze środkowego okresu lateńskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w Podłężu (stan. 17), pow. Wieliczka, w świetle badań w latach 2003-2004. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 638-676.
- Dzięgielewski K. 2009. O Celtach (i nie tylko) w Podłężu. *Archeologia Żywa* 1(41)/2009, 22-25.
- Dzięgielewski K. 2010. Younger phase of the Early Iron Age in western Małopolska (Little Poland) according to results of excavation in Podłęże, distr. Wieliczka. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 52, 153-169.
- Dzięgielewski K. (w druku) Południowa rubież osadnictwa kultury pomorskiej w świetle badań na stanowisku 17 w Podłężu, powiat Wieliczka. W: J. Chochorowski (red.), *Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*. Kraków.
- Dzięgielewski K., Godlewski P. 2009. Wschodnie oddziaływanie kulturowe na terytorium zachodniej Małopolski we wczesnej epoce żelaza – źródła i interpretacje. W: S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak (red.), *Tarnobrzeńska kultura łużycka – źródła i interpretacje* (= *Collectio Archaeologica Ressoensis* 11). Rzeszów, 191-225.
- Dzięgielewski K., Kalicki T., Szczerba R. 2008. Fluvial processes as factors in redistribution of archaeological artefacts on the flood plain: a case study of palaeochannel

- of the Podlężanka river, near Cracow (southern Poland). W: T. Kalicki, B.Sz. Szmoniewski (red.), *Man and mountains: palaeogeographical and archaeological perspectives* (= *Prace Instytutu Geografii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach* 17). Kielce, 85-95.
- Dzięgielewski K., Nalepka D. 2009. Zapis archeologiczny i palinologiczny działalności człowieka odzwierciedlony w holocenicznym profilu z Podlęży koło Krakowa (wyniki wstępne). W: I. Hildebrandt-Radke, J. Jasiewicz, M. Lutyńska (red.), *Zapis działalności człowieka w środowisku przyrodniczym. VII Warsztaty Terenowe, IV Sympozjum Archeologii Środowiskowej, 20-22 maja 2009, Kórnik* (= *Środowisko i Kultura* 6). Poznań, 40-41.
- Folwarczny-Miśko E. 1972. Badania osady kultury łużyckiej w Baryczu, pow. Kraków. *Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w roku 1972*, 12-15.
- Gedl M. 1968. Wyniki wstępnych badań wykopaliskowych w Biskupicach, pow. Kraków. *Sprawozdania Archeologiczne* 19, 61-67.
- Gedl M. 1978. Gräber der Latènekultur in Kietrz, Bezirk Opole. W: M. Gedl (red.), *Beiträge zum Randbereich der Latènekultur* (= *Prace Archeologiczne* 26; *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 485). Kraków, 9-72.
- Gedl M. 1982. Periodyzacja i chronologia kultury łużyckiej w zachodniej Małopolsce. W: M. Gedl (red.), *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z Południem*. Kraków-Przemyśl, 11-33.
- Gedl M. 1985. *Schylek kultury łużyckiej w południowo-zachodniej Polsce*. (= *Prace Archeologiczne* 37; *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 744). Kraków.
- Gedl M. 1989. Grupy lokalne w obrębie kultury łużyckiej. W: J. Kmieciński (red.), *Pradzieje ziem polskich. Tom I. Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego. Część 2. Epoka brązu i początki epoki żelaza*. Warszawa-Łódź, 607-647.
- Gedl M. 1995. *Die Sichel in Polen*. (= *Prähistorische Bronzefunde* XVIII/4). Stuttgart.
- Gedl M. 2004. *Die Beile in Polen IV (Metalläxte, Eisenbeile, Hämmer, Ambosse, Meißel, Pfieme)*. (= *Prähistorische Bronzefunde* IX/24). Stuttgart.
- Górski J. 1999. Die Beziehungen zwischen dem westlichen Kleinenpolen und dem Gebiet der Slowakei in der klassischen Phase der Trzciniec-Kultur (ausgewählte Aspekte). W: J. Batora, J. Peška (red.), *Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei*. Nitra, 251-264.
- Górski J., Kadrow S. 1996. Kultura mierzanowicka i kultura trzciniecka w zachodniej Małopolsce. Problem zmiany kulturowej. *Sprawozdania Archeologiczne* 48, 9-32.
- Grabowska B., Konieczny B. 2004. Wstępne opracowanie wyników archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 2001 roku na stanowisku 11 w Targowisku, gm., Klaj, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski (red.), *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001-2002* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 253-256.
- Gromnicki J. 1965. Sprawozdanie z badań cmentarzyska kultury grobów kloszowych w Zagości-Parcelacji, pow. Pińczów, w latach 1962-1963. *Sprawozdania Archeologiczne* 17, 171-174.
- Grygiel M. 2004. Problem chronologii i przynależności kulturowej materiałów o charakterze jastorfskim z Brześcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie, w świetle ostatnich badań nad problematyką okresu przedrzymskiego w Polsce. W: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Poznań, 13-82.
- Jadczykowska I. 1995. Lateńska faza kultury pomorskiej w Polsce środkowej. W: T. Węgrzynowicz et al. (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24-26 listopada 1993*. Warszawa, 141-157.
- Jarosław P. 2004. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych prowadzonych w 2001 r. na stanowisku 6 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski (red.) *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001-2002* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 247-252.
- Jarosław P., Rodak T. 2006. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowiskach 6 i 7 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 619-634.
- Kadrow S. 2003. Charakterystyka technologiczna ceramiki kultury łużyckiej. W: S. Kadrow (red.), *Kraków-Bieżanów, stanowisko 27 i Kraków-Rzęka, stanowisko 1. Osada kultury łużyckiej* (= *Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*). Kraków, 205-220.
- Kadrow S., Machnik J. 1997. *Kultura mierzanowicka, chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny* (= *Prace Komisji Archeologicznej* 29). Kraków.
- Kirpitschnikov A. N. 1966. *Drevnerusskoe oruzhe 2 (Archeologiya SSSR. Svod Arkheologicheskikh Istochnikov* E1-36). Moskwa.
- Kociszewski L., Kruppé J. 1973. *Badania fizykochemiczne ceramiki warszawskiej*. Wrocław.
- Kubicha J. 1997. Okres lateński i młodszy okres przedrzymski. W: K. Tunia (red.), *Z archeologii Małopolski. Historia i stan badań zachodniomałopolskiej wyżyny lessowej*. Kraków, 287-328.

- Kwaśniewicz W. 1962. Ze studiów nad rzemiosłem wiejskim Pogórza Karpackiego. Świątnicki handel kłodkarski w latach 1850-1914. *Etnografia Polska* 6, 134-162.
- Leciejewicz L., Łosinski W. 1960. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Młodzikowie w pow. średzkim. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 11, 104-165.
- Lelek R. 2004. *Ceramika z zamku w Korzkwi (XVI-XVII w.)*. Kraków.
- Lubelczyk A. 1994. Ceramika średniowieczna i nowożytna z Będziemyśla. Z pozostałości dworu obronnego. W: A. Gruszczyńska, A. Targońska (red.), *Garncarstwo i kalfarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych. Materiały z konferencji – Rzeszów, 21-23 IX 1993*. Rzeszów, 73-94.
- Madej P. 1998. Inwentarz ceramiczny grupy pleszowskiej kultury mierzanowickiej, ze stanowiska w Krakowie-Pleszowie IV/20. *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 21, 27-52.
- Madyda-Legutko R. 1995. Sytuacja kulturowa we wczesnej epoce żelaza na terenie polskiej części Karpat Zachodnich. *Śląskie Prace Prehistoryczne* 4, 241-265.
- Matoga A. 1989. Z badań nad młodszą fazą grupy tarnobrzeskiej kultury łużyckiej na Kielecczyźnie. W: A. Barłowska, E. Szalapatka (red.), *Grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej. Materiały z konferencji 12-14 listopada 1986 r. w Rzeszowie*. Rzeszów, 263-284.
- Michalak A. 2006. Jeszcze o buławach średniowiecznych z ziem polskich. *Acta Militaria Mediaevalia* 2. Kraków-Sanok, 103-114.
- Michałowski A. 2004. Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej. W: H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Poznań, 123-160.
- Mikłaszewska-Balcer R. 1991. Ceramika kultury łużyckiej ze stanowiska 4 w Biskupinie. W: J. Jaskanis (red.), *Prahistoreczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*. Warszawa, 127-169.
- Naglik R. 2005. Archaeological Motorway, *Archeologia Żywa, Special issue 2005*. Warszawa, 37-44.
- Nowak M. 2010. Późna faza cyklu lendzielsko-pogarskiego w zachodniej Małopolsce w świetle wyników badań wykopaliskowych w Podłężu, stanowisko 17 (powiat wielicki). *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 52, 49-89.
- Nowak M., Dziegielewska K., Szczerba R. 2007. Late Lengyel-Pogor in western Little Poland reflected by excavations in Podłęże near Kraków. W: J.K. Kozłowski, P. Raczky (red.), *The Lengyel, Polgar and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*. Kraków, 449-470.
- Nowak M., Dziegielewska K., Szczerba R. 2008. Antropomorficzna nóżka naczynia glinianego z osady grupy wyciąsko-złotnickiej w Podłężu, stan. 17. W: J. Chochorowski (red.), *Młodsza epoka kamienia. Wybrane znaleziska (= Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*. Kraków, 85-116.
- Parzinger H. 1988. *Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save (= Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provincialrömischen Archäologie 4)*. Weinheim.
- Pieróg I. 2003. Ceramika i wyroby metalowe kultury łużyckiej. W: S. Kadrow (red.), *Kraków-Biezanów, stanowisko 27 i Kraków-Rząka, stanowisko 1. Osada kultury łużyckiej (= Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*. Kraków, 53-204.
- Pogodzińska D. 2004. Jego królewska mość – przypadek. *Zapiski z wykopalisk. Archeologia Żywa* 3-4/2004 (29-30), 70-74.
- Poleska P. 2006. *Celtycki mikroregion osadniczy w rejonie podkrakowskim (= Biblioteka Muzeum Archeologicznego w Krakowie 2)*. Kraków.
- Przybyła M.M. 2010. Kilka uwag na temat możliwości produkcji soli przez ludność kultury trzcinieckiej w zachodniej Małopolsce. W: S. Czopek, S. Kadrow (red.), *Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, collegis et discipulis oblata*. Rzeszów, 399-420.
- Purowski T. 2004. Problemy badań nad kulturą grobów kloszowych na Mazowszu. W: M. Dulinicz (red.), *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia (= Archeologia Mazowska i Podlasia. Studia i Materiały 3)*. Warszawa, s. 93-107.
- Radwański K. 1968. Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii. *Materiały Archeologiczne* 9, 5-89.
- v. Rauchhaupt R. 2003. Die eisenzeitliche Siedlung vom Windmühlenberg bei Nitzschka, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 45, 197-230.
- Rodzińska-Nowak J. 1999. Obiekt kultury pomorskiej z zapinką kowalowską odkryty w Jakuszowicach, st. 2, powiat Kazimierza Wielka. W: J. Andrzejowski (red.), *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Warszawa, 319-330.
- Rydzewski J. 1989. Osada kultury łużyckiej w Podłężu (Część I: katalog materiałów). *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 13, 11-124.
- Rydzewski J. 1997. *Kultura łużycka*. W: K. Tunia (red.), *Z archeologii Małopolski. Historia i stan badań zachodniomałopolskiej wyżyny lessowej*. Kraków, 249-286.
- Seyer H. 1982. *Siedlung und archäologische Kultur der Germanen im Havel-Spree-Gebiet in den Jahrhunderten vor Beginn u.Z. (= Schriften zur Ur- und Frühgeschichte 34)*. Berlin.
- Sormaz T., Stöllner T. 2005. Zwei hallstattzeitliche Grabkammern vom Dürrnberg bei Hallein – neue dendrochronologische Ergebnisse zum Übergang von der Hallstatt-

- zur Frühlatènezeit. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 35, 361-376.
- Suder W. 2000. Osada kultury łużyckiej na stanowisku Iwanowice-Babia Góra II. *Sprawozdania Archeologiczne* 52, 171-219.
- Szamałek K. 2002. Zagadnienie łużycko-pomorskiej transformacji kulturowej w świetle badań nad ceramiką z Pojezierza Wielkopolskiego. *Študijné Zvesti Archeologického Ústavu SAV* 35, 175-192.
- Trachsel M. 2004. *Untersuchungen zur relativen und absoluten Chronologie der Hallstattzeit, Teil 1* (= *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 104). Bonn.
- Tyniec-Kępińska A. 2003. Ceramika wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna, nowożytna ze stanowisk Kraków-Bieżanów 27 i Kraków-Rząka 1. W: S. Kadrow (red.), *Kraków-Bieżanów, stanowisko 27 i Kraków-Rząka, stanowisko 1. Osada kultury łużyckiej*, (= *Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*). Kraków, 221-232.
- Valde-Nowak P. 2010. Pucharowy, badeński i mierzanowicki epizod w beskidzkim przełomie Skawy. W: S. Czopek, S. Kadrow (red.), *Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, collegis et discipulis oblata*. Rzeszów, 181-189.
- Waldhauser J., Holodňák P., Sedláček Z. 1987. Keltische Gräberfelder in Böhmen. Dobrá Voda und Letky sowie Radovesice, Stráncé und Tuchomyšl. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 68, 25-179.
- Wałowcy A. 1979. Późnośredniowieczne garncarstwo krakowskie w świetle źródeł archeologicznych. *Materiały Archeologiczne* 19, 5-151.
- Włodarczak P. 2004. Badania wykopaliskowe prowadzone w latach 2001-2003 na stanowisku 16 w Targowisku, gm. Klaj, pow. Wieliczka, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski (red.), *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001-2002* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, seria B: Materiały archeologiczne*). Warszawa, 269-276.
- Woźniak Z. 1970. *Osadnictwo celtyckie w Polsce*. Wrocław.
- Woźniak Z. 1995. Kultura pomorska a kultura lateńska. W: T. Węgrzynowicz et al. (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kłoszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24-26 listopada 1993*. Warszawa, 201-212.
- Woźniak Z., Poleska P. 1999. Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski. W: J. Andrzejowski (red.), *Comhlan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Warszawa, 379-394.

Summary

Karol Dzięgielewski, Roman Szczerba, Barbara Chudzińska

The settlement of the early Bronze Age, the Hallstatt period, and the older pre-Roman period, as well as traces of human activity in the Middle Age and modern period at site 17 in Podłęże, Wieliczka county

In 2000-2007 rescue research was conducted related to the planned construction of the A-4 motorway at site Podłęże 17 located at the northern edge of the Wieliczka Foothills, about 2 km to the south of the Vistula Valley, and ca. 10 km to the south-east of Kraków city limits (Fig. 1). The multicultural settlement occupied various areas: two elevations and the flood plain surrounding them. A total area of 4.2 ha was uncovered and 2,024 objects were studied. Traces of human presence at the close of the Palaeolithic, Mesolithic, Neolithic (the Wyciąże-Złotniki group of the Lengyel-Polgar circle), the early Bronze Age (the late phase of Mierzanowice culture, traces of Trzciniec culture) the middle and late Bronze Age, and during the Hallstatt period (the Lusatian culture), the older pre-Roman period (the Pomeranian culture), the middle and late La Tène period (the La Tène culture), the early Roman period (the Przeworsk and Puchov cultures), and during the Middle Ages and the modern period. This report focuses on the material from the early Bronze Age, the Hallstatt period and the older pre-Roman period, as well as the modern material (cf. Dzięgielewska et al. 2006; Nowak et al. 2007; 2008; Dzięgielewski et al. 2008; Dzięgielewska, Dzięgielewski 2008; 2010; Dzięgielewski 2009; 2010; in print).

The Mierzanowice culture is represented by only 17 objects among which mainly holes can be differentiated. The ceramic material shows a late origin in the system of the Mierzanowice culture periodisation. They are mostly connected with the Giebułtów group (Fig. 4) (malleable ornamentation), but individual objects belong to the Pleszów group (Fig. 3) (corded ornamentation). Moreover, individual fragments of Trzciniec culture ceramics were found (Fig. 5) whose traces at the right bank of the upper Vistula had been rarely noted.

Intensive settling commences at the Podłęże site only during the Hallstatt period. Round holes, relatively shallow, with a hollow section, which perhaps were used as cellars for ground houses, are typical for this chronological horizon; they were found mainly at the western part of the site. A different type of objects, are buildings with post construction, usually rectangular, from 4.3 m × 3 m (object 341) up to 10.4 m × 3.7 m (object 92) (Fig. 2; object 1415 at are 340/160; object 357 at are 380/170; object 92 at are 390-400/160). They were present mainly in the eastern part. The evidence indicates that this dichotomy in the type of area development may have a chronological value (the eastern part – older). The ceramic material present in this phase represents almost all types of vessels known from the later sites of Lusatian culture phases: S-shaped pots (adorned with a line of finger hollows at the transition of the neck into the belly), twin cone vases with a slight recess of the belly (adorned with carved and pseudo-corded ornamentations), profiled basins, scoops, flat plates-mats, and goblet-shaped cups related to the distribution of salt, typical for the area near

Kraków. According to M. Gedl (1982) (Ha C), some profiled basins and scoops, and particularly pots with a concave bottom can be connected with the Iwanowice-Klin phase. Other characteristics are, however, connected with a later horizon, the Biskupice-Tyniec phase (Ha D, and the beginning of the early LT): slender vases adorned with deeply carved lines and pseudo-weaved decorations, pots with an S-shaped profile with a line of finger hollows at the boundary of the roughened belly and the smooth neck. Such a late dating is substantiated with the structure of metal findings connected with the earlier phase of the Lusatian culture in Podłęże. It especially pertains to the western part of the settlement, where solely metal monuments were uncovered (cf. Dziągiewski, Krąpiec, in print).

Multiple materials of the Pomeranian culture are an important discovery. Only 7 objects (2 semi-dugout cottages, 2 post holes, 1 hole, 1 concentration of ceramics, 1 urnfield grave), and a large number of ceramics from cultural strata can be connected with it. Among the forms of Pomeranian culture vessels there are: vase-type vessels (including bow-type), pots, basins, and particularly numerous round disks. Rarer forms

include jugs/mugs (?), sieve-type vessels and small spoons (Fig. 14, 15). The Pomeranian culture settlement in Podłęże can be dated back to the horizon of the occurrence of the clasps of Kowalowice type (LT A – LT B₁), or a short time later, yet decidedly earlier than the oldest ensembles of the La Tène culture (LT C_{1a}).

Over the area of the entire site a considerable number of monuments dated back to the late Middle Ages and the modern period was noted. From the grand total of 111 modern objects, 22 are old river beds or flood canals. Apart from that, drainage ditches and the remains of two wooden bridges (one from the late Middle Ages, dendrochronologically dated back to the 1st half of the 14th c. and one from the modern period, the 18th c.). Perhaps some of the more interesting historical monuments are the 19th century key with qualities of Neo-Gothic ornamentation (Fig. 21a) and a padlock (Fig. 21b). An exceptional finding due to its form and material of construction is the head of a mace cast from lead dating back to the Middle Ages, similar to type II according to Kirpitschnikov (Fig. 20).

■